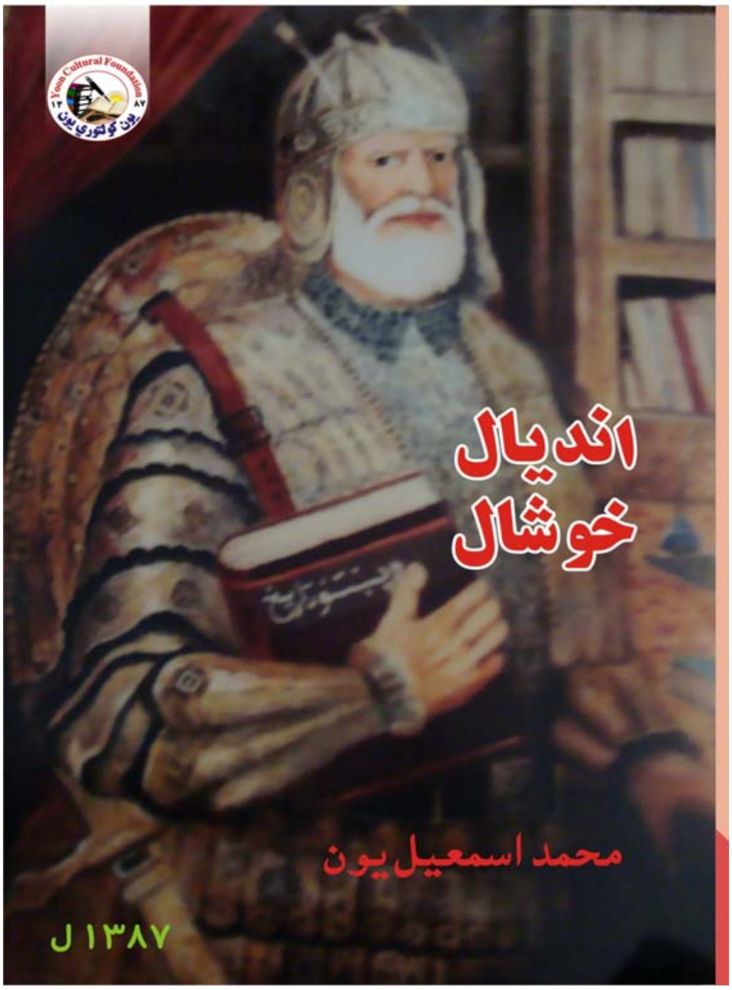

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اندیال خوشال

لیکوال

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د کتاب ځانګړنې

نــــــوم:	اندیال خوشال
لــیــکـــوال:	محمد اسمعیل یون
خـپـرنـدوی:	یون کلتوري یون
لیککال:	۱۳۸۰ل
چـاپکال:	۱۳۸۷ل
چـاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
د لیـــکــــوال	
پرلـه پسې نومره:	(۲۱)
د خــپـرنـــدوی	
پرلـه پسې نومره:	(۲۱)
کــــــمپوزر:	ضیاالرحمن ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

سرلیک مخ

سریزه...الف

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي..۱

دویم څپرکی

د خوشال بابا اثار...۳۷

الف- منظوم اثار...۳۹

ب- منثور اثار...۴۷

درېیم څپرکی

د خوشال د اند ځینې خواوې......................................۵۱

۱-صوفي خوشال...۵۱

۲- شاعر خوشال...۵۸

۳- فلسفي خوشال..۶۴

۴- کره کتونکی خوشال...۶۸

۵- ټولنپوه خوشال..۸۹

۶- رنځپوه (طبیب) خوشال...۹۵

۷- سیاستپوه خوشال..۱۰۳

۸- لیکګر (خطاط) خوشال..۱۱۱

څلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي لیکل شوي کتابونه.......۱۱۵

پایله...۱۲۹

اخځلیک...۱۳۰

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه ۱۳۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له ۱۳۷۱ څخه تر ۱۳۸۰ ل کال پورې په کابل پوهنتون، پښتو څانګه کې پر تدریسي چارو بوخت وم، په څو سمسترونو کې د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس چارې ماته راسپارل شوې وې، خو د یادو کلونو په ترڅ کې دا مضمون چې په دوو سمسترونو کې تدریسېده، په متواتر ډول ماته نه و راسپارل شوی، نو ځکه خو د یو منظم تدریسي کتاب د لیکلو چارې برابرې نه شوې. ما د تدریس پر مهال اکثره د خوشال بابا په اړه له متفرقه اثارو، د بابا له خپلو اثارو او د نورو استادانو له هغو لکچرنوټونو څخه ګټه اخیسته، چې تر دې دمخه لیکل شوي وو او دا مهال زموږ په واک کې وو. یاد کلونه هغه مهال و، چې د بېلابېلو جګړو او نورو ډول ډول بندیزونو له امله پوهنتون لکه چې پخوا و او یا اوس دی، هسې او داسې نه و، نږدې څلورنیم کلونه پوهنتون په مهاجرت او نږدې نور پنځه کلونه یې په بندیزونو کې تېر کړل. خو هغه وخت، کله چې هم د تدریس زمینه برابره شوې، له ماسره د خپل هر تدریسي مضمون لپاره د یوه تدریسي اثر د رامنځته کېدو هیله پیاوړې شوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، د خوشال پېژندنې مضمون د تدریس پر مهال ماته دا ثرګنده شوه چې محصلین د خوشال د ژوندانه او مبارزو ترڅنګ د هغه فکري نړۍ لید ته هم زیات لېوال دي. د ۱۳۷۹ل کال په لومړیو کې ما د خپلې علمي ترفیع (پوهنملۍ علمي رتبې) لپاره د (خوشال اندو ژوند ته یوه لنډه کتنه) تر عنوان لاندې موضوع ثبت کړه. د پوهنتوني ترفیعاتو له قانون سره سم د یو کال په موده کې باید دترفیع اثر بشپړ شي. د هغه وخت د حالاتو، ستونزو، بوختیاوو او تنګسیاوو په پام کې نیولو سره مې کله کله د ترفیع پر دې ټاکلې موضوع هم کار کاوه، نو کله چې د ترفیع ټاکلی وخت راورسېد، دا اثر هم د ترفیعاتو له غوښتنو سره سم بشپړ شو. د علمي ترفیع په توګه ددې اثر د ټاکنې پر مهال، زما هدف دا و چې دا اثر تر ترفیع وروسته د یوه تدریسي او یا هم د یوه مرستندوی تدریسي اثر په توګه محصلینو ته وړاندې کړم، د تدریس په بهیر کې ددې اثر اړانه او منځپانګه ورو ورو پسې بډایه او بیا به یې وروسته د یوه مناسب تدریسي کتاب په توګه چاپ کړم، خو د تېرو کلونو په بهیر کې ماته د ګڼو نورو عواملو او بوختیاوو له امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې زمينه برابره نه شوه، چې يا پر دې اثر نور کار وکړم او نه هم د تدريس په بهير کې ماته د خوشال پېژندنې مضمون را په برخه شي، چې په عملي ډگر کې د دې اثر نيمگړتيا پوره او کره کړم او د بشپړتيا لپاره يې کار وکړم، نو په دې خاطر نږدې اته کلونه دا اثر همداسې پاتې شو. اوس ځينې هغه ناچاپ کتابونه چې ما په دې اثر کې معرفي کړي و، چاپ شوي هم دي، لکه د سرمحقق عبدالله بختاني خدمتگار (خوشال خان ختک او څو نور فرهنگيالي ختک) او د مېرمن خديجه فيروزالدين (د خوشال ژوند او مبارزه)، سربېره پر دې سرمحقق زلمی هېوادمل د ((ننگيالی د زمانې)) په نامه يو اثر چې د خوشال پېژندنې په برخه کې يو ډېر پراخ، هر اړخيز او شارح اثر گڼل کېږي او تر دې دمخه د بابا په اړه نورو اثارو ته يې هم په کې اشاره کړې، ليکلی او چاپ کړی دی. له دې اثر څخه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د ۱۳۸۶او ۸۷ کلونو د ماسترۍ پروگرام د محصلينو لپاره د خوشال پېژندنې مضمون د يوه تدريسي کتاب په توگه هم گټه پورته کېده. دغه راز په تېرو څو کلونو کې د بابا د فکر او ژوند په اړه نورې په لسگونو ليکنې هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي او د بابا د ژوند د څلورسومې کليزې په وياړ په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا يو نړيوال سيمينار هم جوړ شوی و او د بابا په اړه ځينې نور اثار هم چاپ شوي دي.

په دې شپو ورځو کې زه غواړم خپلې تېرې ليکنې او کړې کار يو ځل بيا له نظره تېر او ځينې ليکنې چاپ کړم، نو (د خوشال اند و ژوند ته يوه کتنه) اثر مې هم په دې لړ کې، د علمي ترفيع د يوې ټايپي نسخې له مخې کمپوز ته برابر کړ. دا اثر مې په نوې بڼه کمپوز کړ، په متن کې مې ګوتې ونه وهلې او د هغه وخت د شرايطو د يوه محصول اثر په توګه مې هماغسې پرېښود، چاپ مې ورته ځکه مناسب وګاڼه چې د خوشال بابا په باب چې هر څومره اثر وليکل شي بيا به هم کم وي، د خوشال بابا په جامع فکر کې داسې څه شته چې هر څوک ترې خپل خپل تعبير واخلي او يا هم بابا هر چاته د هغه د ذوق مطابق يو فکر ډالۍ کړي. د چاپ بله اړتيا مې دا وګڼله چې لا اوس هم د ژبو او ادبياتو پوهنځيو د پښتو څانګې ليسانس دورې ته د خوشال پېژندنې د يوه بشپړ تدريسي کتاب اړتيا ده، نو که دا اثر لږ تر لږه د يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرستندوی درسي اثر په توګه کار وکړي، زما یو هدف به ترلاسه شوی وي.

د تدریس په بهیر کې کېدی شي دا اثر بشپړ او د محصلینو اړتیا له دې اړخه تر یوه حده پوره کړي. نور نو خوشال داسې یو څوک نه دی چې څوک دې هغه په یو کتابګوټي، کتاب او یا هم څو کتابو، تشریح کړي او د هغه د فکر هر ژور لید ته دې ځان ورسوي، هر چا تر خپلې وسې د بابا اندوژوند ته یوه کتنه کړې، دا لړۍ به روانه وي او دا هم د همغو کتنو په لړۍ کې یوه کتنه ده.

((د خوشال بابا اندوژوند ته یوه کتنه)) څخه مې (اندیال خوشال) ته ځکه د اثر نوم ور بدل کړ چې د اندیال، (مفکر) خوشال د فکر څېړنې ته لا ډېره اړتیا ده.

سره له دې چې د بابا د شخصي، ټولنیز او سیاسي ژوندانه د هر ډګر څېړنه موږ ته د ژوند او روزګار ډېرې تجربې را په برخه کوي او دا برخه نورې نورې څېړنې ته هم اړتیا لري، په تېره بیا دا چې دا تجربې تراوسه پورې راغځېږي او تکرارېږي او موږ باید له هغو څخه پند واخلو، خو د بابا فکر داسې دی، چې دومره، بکر، تازه او نایاب دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د زمانې پوړۍ او ګردونه يې ځلا او ښکلا، موثريت او جذابيت کمولای نه شي، موږ د بابا له فکر څخه نه يوازې د افغان ملت د يو معمار او بنسټګر عنصر په توګه کار اخيستلای شو، بلکې د بابا فکر د بشري نړۍ د سوکالۍ لپاره داسې يو ځلند مشعل دی چې د نړۍ د هر وګړي ذهن او فکر روښانولای شي. د بابا په تفکر کې داسې ستر مضمونونه، رازونه او ګنجونه پټ دي چې هغه جغرافيايي او موسمي بريدونه نه پېژني او ((انسان)) د ((انسان)) په توګه ورڅخه ګټه اخيستلای شي، نو ځکه خو زه د يوه وړانديز په توګه ټينګار کوم چې زموږ د انديال (مفکر) بابا د فکر خزانه بايد لا وپلټل شي او لا وشنل شي.

د همداسې ارمان د پوره کېدو په هيله

پوهندوی محمد اسمعيل يون

ارګ- د جمهوري رياست ودانۍ، کابل- افغانستان

۱۳۸۷ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د خوشال بابا پېژندګلوي

الف- ژوند: خوشال خان پر (۱۰۲۲) هـ ق کال چې له (۱۶۱۳ میلادي کال) سره سمون خوري، د اکوړي په سرای کې زېږېدلی دی. خپله خوشال خان هم همدا نېټه په خپل یو بیت کې ثبت او د هغې یادونې یې کړې دی:

د هجرت زر دوه ویشت سن و
چې زه راغلم په جهان

خوشال خان د شهبازخان زوی، د یحیی خان لمسی او د ملک اکوړي کړوسی و. خوشال په خپله یوه قصیده کې خپل غور نیکه(ملک اکوړي) پورې خپله پېژندنه داسې کړې ده:

زه خوشال د شهباز خان یم	چې تورزن یم کان په کان
شهبازخان د یحیی خان	چې بل نه و هسې ځوان
یحیی خان د اکوړي و	چې په توره شو (سلطان)
د اکبر پادشاه په دور	شو دخپل ولس تورخان
د هجرت زر دوه ویشت سن و	چې زه راغلم په جهان
د هغه دور بادشاه و	قدردان شاه جهان
د پلار ځای و ما راکړ	په ولس شوم حکمران(۱)

(۱)- د خوشال خټک کلیات لومړی ټوک، د افغانستان اکاډمۍ ۱۳۵۸ل کال لیندۍ، د محمد صدیق روهي له خوا د خوشال خان خټک پېژندګلوي، نهه ویشتم مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو نسبنامه چې د خوشال بل منثور اثر دی او لومړی ځل افضل خان په تاريخ مرصع کې ځی کړی او بيا په مستقل ډول هم چاپ شوی دی، خوشال خپله پېژندګلوي په ترتيب سره په (شلم) پښت خرښبون بابا ، ته رسولې ده.

خوشال په نسبنامه کې وايي:

((خوشال خان د شهباز خان، شهبازخان د يحيی خان، يحيی خان دملک اکوړي، ملک اکوړ د درويش چې مشهور په چنجو دی، چنجو د تمن، تمن د حسن، حسن د شيخ علي، شيخ علي د عطا ، عطا د بټي، بټي د انو ، انو د برګويټ، برګويټ د تري، تري د تورمان، تورمان د لقمان چې مشهور په خټک دی، لقمان د ککي، ککی د کرلاڼ، کرلاڼ زوی د هوني دی او هوني داخل په اولاد د سړبن دی چې اولاد د شرکبون دی.)) [1]

دا د خوشال د زېږېدو او اصل و نسب په باب په خپله د خوشال ښرګندونې وې اوس راځو د خوشال ژوند پېښو ته:

ب- ژوند پېښې: خوشال بابا څو اړخيز شخصيت و؛ هم شاعر و ، هم ليکوال، هم تورزن و ، هم توريال و ، هم سياستپوه و ، هم سياستوال، هم ټولنپوه و ، هم رنځپوه، هم عالم و ، هم مارشال، هم ښکاري و ، هم فلسفي، هم ټبر پوه و ، هم ملتپال، خو لنډه دا چې هر څه و او ډېر زيات انساني ارزښتونه، صفتونه

---

[1] نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، د حبيب الله رفيع سريزه، سمون او سپړنه ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هنرونه په کې راټول شوي وو. خوشال خان د ژوند د هر ډګر د مبارز په توګه په ژوند کې له زياتو ستونزو، پېښو او کړاوونو سره مخامخ شوی و. دا پېښې اکثره ده په خپله هم په خپلو ليکنو کې ځای کړې او نورو ليکوالو او خوشالپوهانو هم د هغو يادونه کړې او هغه يې ثبت کړې دي.

موږ به دلته د همدغو ثبت شويو پېښو لنډيز را واخلو. استاد محمد اصف صميم په لومړي ګام کې په خپله د خوشال او په دويم ګام کې د ځينو نورو ليکوالو اثار په ډېر دقت څېړلي او د خوشال ژوند پېښې يې ګام پر ګام تعقيب کړې دي. دا پېښې چې د تاريخي تسلسل له مخې څېړل شوي، دلته يې په ترتيب سره وړاندې کوو:

✷ ۱۰۲۸ق (۱۲۱۸ع):

خوشال شپږ کلن و چې په لنډي سيند کې لاهو (ډوب) شو.

✷ (۱۰۳۰ق، (۱۲۲۰ع):

اته کلن و چې له څپر نه پرې کاڼې راپرېوته او سخت ژوبل شو.

✷ ۱۰۳۵ ق (۱۲۲۵ع):

په هغه بريد کې له خپل پلار (شهباز) سره ملګری و، چې د باکو خان يوسفزي په مشرۍ پر ختټکو وشو.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۲۳۰ ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی واده یې له توتیا (د اشرف خان له مور) سره وشو ، د واده پر ورځ د سختې تبې له امله خسر کره هم د تګ نه و ، ناوې یې نیا (قذیفې ادې) راوسته، د خان دا تبه د ولس ورځې اوږده شوه.

✷ ۱۰۴۰ ق (۱۲۳۰ ع جون- جولای):

د واده پر ورځ یې د تبې له امله مور ته چا وویل چې برستن پرې ټینګه کړي چې خولې شي، برستن یې پرې ټینګه کړه، ښځې پرې کېناستې، ساه یې تنګه شوه، هلاکت ته نږدې شو، بې حاله بې ساه پروت و، ژړا انګولا شوه خو ساه په کې وغوړېده.

✷ ۱۰۴۲ ق (۱۲۳۲ع):

په شل کلنۍ کې یې په شاعرۍ لاس پورې کړ لومړی شعر یې دا ګڼل کېږي:

عـقـل سـل د مصلحت بند و نه جوړ کا
چې د عشق سیلاب پرې راشي واړه نوړ کا

✷ ۱۰۴۲ق (۱۲۳۲ع):

پر عیسی خېلو یې برید وکړ.

۱۰۴۴ق رمضان ۹ (۱۲۳۵ع ۱۷ مارچ):

اشرف خان زوی یې وزېږېد.

✷ ۱۰۵۰ ربیع الثاني ۱۷ (۱۲۴۰ ع جولای):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تاراګړ کې د شاه جهان د زوی مراد بخش له دولس زریز لښکر سره ملګری شو او د مغولي حکومت د مخالفو ځواکونو په ځپلو کې یې لوی لاس و.

✶**۱۰۵۰** ق د شوال لومړۍ (**۱۲۴۱** ع جنوري):

پلار یې له یوسفزیو سره په جګړه کې سخت ژوبل شو او له همغه ټپ نه څو ورځې وروسته مړ شو.

خان وايي:

سن د هجر زر پنځوس

چې شهید شه شهباز خان

✶**۱۰۵۰** شوال **۵** جمعه (**۱۲۴۱** ع جنوري):

خان د خټکو مشر شو.

✶**۱۰۵۰** ق، (**۱۲۴۰**ع):

له شیخ رحمکار (کاکا صاحب) سره تر ملاقات او دعا اخیستو وروسته یې لښکر تیار کړ او د یوسفزیو پر سیمه یې یرغل وکړ او بری یې وګاټه او د خپل پلار تر بدل اخیستو وروسته بریالی کور ته راستون شو.

✶ **۱۰۵۰** ق ذیقعده (**۱۲۴۱**ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر یوسفزیو باندې تر برې وروسته ورته شاه جهان د یوه فرمان په ترڅ کې د شهبازخان رسمي او قومي مقام وسپاره.

✷ **۱۰۵۰** ق محرم شپږمه (**۱۶۴۲**ع اپریل **۷**):

سعادت خان زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده په ((غازي دل)) کې رانغښتې ده.

✷ **۱۰۵۲**ق (**۱۶۴۲**ع):

د کواټ د خټکو په شمال کې یې په ((رېسېې)) کې د شاه جهان له مشر زوی دارالشکوه سره وکتل چې د ایرانیانو د مقابلې لپاره (کندهار) ته روان و.

✷ **۱۰۵۲**ق (**۱۶۴۲**ع):

د شاه جهان زوی دارالشکوه له ((محال)) نه بې برخې کړ.

✷ **۱۰۵۳** ربیع الاول یوولسمه (**۱۶۴۳** جولای دویمه):

بهرام خان ورکره وزېږېد، خان یې د زوکړې ماده ((بخت بابا آمد)) ویلې ده.

✷ **۱۰۵۵**ق/ ذوالحجه/ لومړۍ (**۱۶۴۵**/ جنوري **۲۷**):

د شاه جهان د کشر زوی مراد بخش په هغه لښکر کې دویم ځل ملګری شو چې د بلخ او بدخشان ماموریت ته د تګ په لړ کې پېښور ته راغی.

✷ **۱۰۵۵** ق (**۱۶۴۵**ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دغه کال یې دا قصیده وویله:

د ډهــــلي د ښهرښــــه شــــان او شــوکـــت و
لــور پــه لــوري ښــکلي ښــکلي عمــارت و
کــه ددې ویلــو حــال لــه مانــه غــواړې
پــه حســاب کــې واوره کــال د ((قرشــت و))
ابتــــدا ددې بیــــان پــــه نــــمازپښین وه
د مــاښــام پــه وخــت یــې شوی نــهایت و

✷ **۱۰۵۵** ق (**۱۶۴۵**ع):
لـومړی ځل یې د بلخ او بدخشـان پـه مهـم د (اصـالت خـان) تـر مشری لاندې برخه واخیسته.

✷ (**۱۰۵۶** ربیع الثاني **۲۷** (**۱۶۴۶** جون):
له خپلو پلیـو (پیـاده) لښـکریانو سره اصالت خان پنجشېر تـه ورغی.

✷ **۱۰۵۶** جمادي الاولی **۳** - **۴** (**۱۶۴۵** جون وروستی):

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دغه وخته يې د بهادرخان داودزي او اصالت تر مشرۍ لاندې په بلخ او بدخشان کې د ستاينې وړ خدمتونه وکړل.

✶ **۱۰۵۲** جمادي الاولی **۱۵** (**۱۲۴۵** جون وروستۍ):

د بلخ د مهم په لړ کې نهرين (د کندوز په جنوب کې) نه نيلاب ته لاړ. پر **۱۰۵۲** د افغانستان او تاجکستان پر پوله پرتې سيمې حضرت امام صاحب ته لاړ.

✶ **۱۰۵۸** ق (**۱۲۴۷**ع):

عابدخان ورکره وزېږېده چې خان يې تاريخ ((عابدخاني زلی رسيد)) ويلی دی.

✶ **۱۰۵۹** وری دولسمه (مارچ- اپريل **۱۲۴۸**ع):

دغه قصيده يې وويله:

چې موسم مې د ګلونو د ګلزار شي
نرم نرم ترشح په مرغزار شي
زر اته پنځوس کلونه د هجرت وو
د نوروز په دولسم چې دا ګفتار شي.

✶ **۱۰۵۹** صفره وروستۍ (**۱۲۴۸**ع د اپريل دويمه):

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اټک نه پورېوت او د میرزا ابوالحسن (اصف خان) د یوې ښکلې ماڼۍ او باغونو د زړه راښکونکو منظرو په باب یې یو اوږد نظم وو ایه.

✷ ۱۰۵۹ ق (۱۲۴۸ع):

شاه جهان د یوسفزیو سردار کړ.

✷ ۱۰۵۹ق (۱۲۴۸ع):

دارالشکوه ترې منصب او سرداري واخیستل.

✷ ۱۰۵۹ق (۱۲۴۸ع):

پر دغه کال چې شاه جهان له ایرانیانو څخه دکندهار د نیولو په نیت د مهم د انتظام په لړ کې کابل ته، ته او پر اباسین پورېوت، خان یې هرکلی وکړ او تر (ډکې) پورې ورسره ملګری لاړ بیا وروسته کابل ته هم ورغی او همدلته ورته شاه جهان د یوسفزیو د ملک انتظام وسپاره.

✷ ۱۰۶۰ محرم (۱۲۴۹ع):

نظام زوی یې وزېږېده چې خان یې د زوکړې دا تاریخ وو ایه: ((نظام کل وجود)).

✷ ۱۰۶۱ق د صفرې ۱۳مه (۱۲۵۵ع):

ظفر زوی یې وزېږېد چې خان یې د زوکړې ماده ((کل ریاض)) ویلې ده.

✷ ۱۰۶۲ق جمادی الاولی (۱۲۵۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خان دوه زامن سکندرخان او کمال خان پر همدغه کال وژل.

✴ ۱۰۶۲ق، (۱۶۵۲ع):

دا نظم یې پر همدغه کال وواېه.

کله ما وته ویل کړې چې خدمت کړه
په خدمت کې دل نشین د شاه جهان شه
حق نا حق خونونه کړه د مسلمانو
په هر شان یې خواروه د دوی حرمان شه.

✴ ۱۰۶۲ق رجب ۲۴ (۱۶۵۲ع جون جمعه):

د خان مرشد حضرت شیخ رحمکار (کاکا صاحب) د اتیاو کلونو په عمر، د جمعې د خطبې پر وخت وفات شو او مابنام یې جنازه خاورو ته سپارل کېده، خان یې هم د جنازې د بازو اوچتولو نېکمرغي ترلاسه کړه.

✴ ۱۰۶۳-۱۰۶۴ق (۱۶۵۲-۱۶۵۴ع):

دغه یو کلنه موده یې له بنګښو سره په جنګونو تېره شوه.

✴ ۱۰۶۳ق (۱۶۵۲ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عبدالقادر خان زوکړه چې په خپله، نوم یې د تاریخي مادې پرځای پرې ایښی دی.

٭ ۱۰۶۹ ق رمضان ۲۴ (۱۶۵۹ جون):

د اورنګ زېب د دویم ځل تخت کېښنې پر وخت خان له دارالشکوه نه د خفګان له امله په پښتونخوا کې د اورنګ زېب ملاتړ وکړ.

٭ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):

د تیرا په مهم ووت او د اورنګزېب د مخالفو ځواکونو تر ځپلو وروسته بېرته خپلې سیمې ته راستون شو.

٭ ۱۰۷۰ق (۱۶۵۹ع):

د جلبۍ پر میدان یې د دارالشکوه د ملګري باکو خان تر ماتولو وروسته دا بیتونه وویل:

هر څوک دې خپل یون کا کارغه دی که کوتره
څوک چې خپل هنر بدل کا خپله چار کاندي اوتره

٭۱۰۷۰ ق (۱۶۵۹ع):

د تیرا تر پېښو وروسته یې یوسفزیو ته ماته ورکړه، په دغه لښکر کې ورسره درې زامن (اشرف خان، بهرام خان او سعادت

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان) هم ملګري وو او اشرف خان په لومړي ځل د پلار تر بولۍ (قوماندې) لاندې په جنګ کې برخه واخیسته.

✷ ۱۰۷۰ رجب ۲ پنجشنبه حمل (۱۶۶۰ع فبروري):

د تیرا له مهم نه بریالی راستون شو، په کواټ کې ورته د بنګښو د مشرانو شېرمحمد خان کواټي مور (بي بي دوره) چې د زوی په غیاب کې د قوم مشره وه، مېلمستیا وکړه.

✷ ۱۰۷۲ ق لړم (۱۶۶۱ اکتوبر نومبر):

خیراباد ته مخامخ یې په اباسین کې ببړۍ د دوو ګټو ترمنځ دوه نیمه شوه، سعادت خان او بهادرخان ورسره وو، یوه تخته پاتې شوه، تخته اوبو ښکته پورته خوځوله، د شپې ناوخته پرې یوه پهره رابرابره شوه او بچ یې کړل.

✷ ۱۰۷۴ د جمادي الثاني نیمایي جمعه (۱۶۶۵ فبروري):

د پېښور دصوبه دار سید امیر خوافي خان په حکم پېښور ته راغی، تر دریو ورځو وروسته یې ونیو، پنځسبرۍ ببړۍ یې وراچولې او تر دوو میاشتو ایسارولو وروسته یې د روژې په نیمایي کې ډهلي ته واستاوه.

✷ ۱۰۷۴ ق جمادی الثاني (۱۶۶۵ فبروري):

دا قصیده یې پر همدغه وخت وویله:

و مغولو ته خبرې په وربوز کړم
سر مې پرېوزه که به سر ورته بیا کوز کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۷۴ شعبان (**۱۶۶۵** اپریل):
دا قصیده یې ډهلي ته د تګ پر لار وویله:

زمـاني لـه ښـو یـارانو نـه مهجـور کـړم
څـه بـلا یـې مبـتلا پـه ډېـر ضـرور کـړم
دا بیـان مـې د غعـد پـه کـال ویلـی
پـه شـعبان چې د لاهـور پـه سیند عبور کړم.

او دا قصیده یې هم همدا وخت وویله چې مقطع یې دا ده:

ما خوشال په خوب دا حال لیدلی نه و
چې به دا د غم بیتونه په پنجاب کښم.

✴ ۱۰۷۴ ق رمضان نیمایي (**۱۶۶۵**ع):
په ډیلي کې مغولي دربار ته وروستل شو.

زه هـم پـه وسـط د رمضـان کوچمـال کوچمـال
ورغلـم دربـار تـه زر څلـور اویـا و کـال

✴ ۱۰۷۴ ق شوال (**۱۶۶۵** جون):

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغولي دربار ته د پېښور دصوبه دار سید امیرخان هغه لیک ورغی چې پکې غوښتل شوي وو ؛ خوشحال باید نه په ضمانت خوشې شي او نه په رعایت، ځکه دده خلاصون ګډوډي پیدا کوي.

* ۱۰۷۴ ق (۱۶۶۵ ع):

بختناک زوی یې وزېږېد.

* ۱۰۷۴ ق ذیقعده (۱۶۶۵ جولای):

د رنتهبور له کوټ نه یې اګرې ته بوته.

* ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):

فراقتنامه یې په رنتهبور کې بشپړه کړه:

دوه سوه شل بیتونه دي یوولس بنده ښه
ما په رنتهبور کې د زړه تاو پرې سړاوه

* ۱۰۷۵ ق (۱۶۶۵ع):

دا بولله یې پر دغه کال وویله:

یوهسې ستوری وخوت په دا بده زمانه
چې ګز یې د لمبه غوندې تر خوله ځي زبانه
دا کال مې په حساب کې پوره (عین غین هې) و
پخپله به پرې پوه شي چې سړی وي فرزانه.

* ۱۰۷۵ دنوي کال ورځ (۱۶۶۵ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بولله يې هم د رنتهبور د ورځو پيدا وار دی:

هغه خدای چې بندي کړی يې خوشال
هم هغه به يې خلاصی کا په هر حال
زر پنځه اويا کلونه د هجرت وو
په اغاز د نوي کال شو دا مقال

✷ ۱۰۷۲ ق رمضان /لسمه (۱۶۶۲ اپریل):

اشرف خان ته يې له رنتهبور نه دا وصيت نامه وليکله:

((اووه پړکه وصيت نامه مؤکده په ډېر تاکيد موشحه په مبالغه شديد ، چې فرزند ارجمند ، د اشرف خان واړه فرزندان جميع خواهان، ياران دې په دا عمل وي، عمل دې د هر يوه پرې تل وي، د ما د قيد په حادثه د اولس اووه قسمه عالم داخل دی...))

✷ ۱۰۷۲ ق (۱۶۶۵ع):

خان خپله دستارنامه د رنتهبور د اورنګزېب په زندان کې وليکله:

انشاء قطعه يې دا وويله:

داکتاب چې په پښتو خوشال انشاء کړ
پخوا نه دی انشاء کړی پښتانه
که تاريخ يې د انشاء له ما نه غواړې
وايم دا بس دی محنت د بېلتانه

✷ ۱۰۷۲ ق ذيقعده پنځمه (۱۶۶۲ ع جون):

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رنتهبور نه اګرې ته بوتلل شو او له همغه ځایه بیا خوشې کړای شو.

✷ ۱۰۷۷ ق رجب لومړۍ (۱۶۶۷ فبروري):

له زندان نه تر خلاصون وروسته په ډهلي کې نظربند و، ماسخوتن مهال پر آس سپور و، له اسه پرېوت او پښه یې ژوبله شوه.

✷ ۱۰۷۷ ق رجب څلورمه (۱۶۶۷ فبروري):

له آسه تر پرېوتو درې ورځې وروسته یې دا قصیده وویله:

چې بهتر تر هر نعمت دی
که نعمت دی روغ صورت دی
ما چې دا قصیده ووې
په ډهلي مې اقامت دی
څلورمه د رجب وه
زر اووه اویا هجرت دی.

✷ ۱۰۷۹ ربیع الاول (۱۶۶۸ع اګست):

فرحت خان زوی یې د هندۍ مور له غېږې پیدا شو.

✷ ۱۰۷۹ ق لومړۍ خور لسمه (۱۶۶۸ع):

دویم ځل د اورنګزیب منصبدار شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۷۹ق (۱۶۶۸ع):

له هند نه وطن ته راغی.

✷ ۱۰۷۹ ق (۱۶۶۸ ع):

د لنګر کوټ له جوړولو سره يې مخالفت وکړ.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹- ۷۰ع جون):

مهابت خان لنګرکوټ جوړ کړ چې خان ورسره د خپل اختلاف او ناخوښۍ يادونه داسې کوي:

لنګـــر کـــوټ مغلـــو ســـاز کـــړ
زه پـــه ننـــګ بيـــا د افغـــان شـــوم
کـــه يوســـف و کـــه منـــدړ و
زه د دواړو نګهبـــــان شـــــوم.

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):

پر دغه کال کابل ته لاړ او دا غزل يې هم هلته وو ايه:

چـې ښـه ترويـت د خپلـې چـارې ځيـر کـړ
ځـان مـې واړه حبطـه پـه خپـل تـدبير کـړ
پـوره زر اتيـا کلونـه پـه کابـل کـې
دا غـزل مـې پـه بيـاض بانـدې تحريـر کـړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۰ ق (۱۶۶۹ ع):
مشره بي بي (توتيا ګله) يې پر همدغه کال ومړه.

پوره زر اتيا کلونه د هجرت وو
چې د مور په خوا مې ومړ مشر کور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۶۹ ع جولای):
د پلار د وفات پر د برشم کال يې مور وفات شوه.

چې د پلار د مرګ مې تېر شو پوره قرن
د صفري په مياشت ومړه زما مور.

✷ ۱۰۸۰ ق صفر (۱۶۷۰ ع جون):
دابوللـه يې وويله:

په ځان او په جهان کې ما دوه ښيزه دي وکښلي
په ځان کې دواړه سترګې په جهان کې واړه کښلي
دوه بهره دوه مطلع لري که دا قصيده ګوري
زر يو اتيا کلونه په صفر کې ما ويلي.

✷ ۱۰۸۱ شوال وروستۍ (۱۶۷۱ ع مارچ):

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بولله يې وويله:

نــا خلــف چــې حوالــه کــړ پــه تقــدير
نصــيحت وربانــدې نــه کانــدې تــاثير
دشــوال وروســتۍ ورځ کــال د ((غفــا)) دى
مــا چــې دا شــپېته بيتونــه کــړل تحريــر.

✷ ۱۰۸۱ ق ذوالحجه (۱۲۷۱ع مى):
له دوه کلنۍ نس ناستې (اسهال) نه روغ شو.

کـــه دعـــا ده کـــه توبـــه ده کـــه دارو
و خوشــال ختهــک تــه خــداى ورکــړه شــفا
پــه دوه کالــه د اســهال پــه رنــځ اختــه و
تــرې خلاصــى پــه ذوالحجــه و د غفــا

✷ ۱۰۸۱ بوکه (دلو) (۱۲۷۱/جنورى- فبرورى)
ددې کال د ودانۍ اټکل په دې قطعه کې کوي:

د غفــا پــه بوکــه پرېــوتې پــه غرونــو
تــر کابلــه تــر اټکــه ســپينې واورې
شــکر زر بــه درســت جهــان ســره ګلــزار شــي
د بد کــال پــه سرخو بيــا شــوې تــورې خــاورې.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم دويمه (جمع) (۱۲۷۲ع اپريل ۳۰):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خیبر جنګ په پښتونخوا کې د مغولي صوبه دار محمد امین په حکم وشو او خوشال پکې د یوه محسن په توګه د هغه ملاتړ وکړ، خو پښتنو د ایمل خان مومند او دریا خان اپریدي په مشرۍ ځلو ښت زره مغولي پوځ تس نس کړ.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم دریېمه /شنبه (۱۶۷۲ ع اپریل می دویمه):
دا قطعه یې د خیبر جنګ یوه لنډه خو ژوره نقشه انځوروي:

دویـــم د محـــرم ورځ د شـــنبې کـــال د غفـــج
نــه غشــي وو نــه تــورې چــې مغولــو وکــړ پــج
شــینوارو افریــدو یــو د ډکــې خــوارو مومنــدو
روپـې یې په خروار، یوړې مهران واړه پـه چـج

✷ ۱۰۸۳ ق ربیع الاول لومړی (۱۶۷۲ ع جون):
بهرام ورپسې د مغولو په لمسون راواخیسته.
✷ ۱۰۸۳ ق ذي القعده وروستی (۱۶۷۳ ع مارچ):
له بهرام سره یې شخړې وشوې چې خان په کې لاسبری و.
✷ ۱۰۸۴ ق محرم نهمه (۱۶۷۳ ع اپریل ۲۷):
خـان لـه نظـامپور نـه ډمبرې او غـربین تـه لـه مغـولي پـوځ سـره د مقابلې لپاره اپریدیو ته د جرګې په نیت ورغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق محرم یوولسمه (۱۲۷۳ ع اپریل ۲۹):

مغولي پوځ له نظامپوره ولېږل، خان ورپسې د سونیالي پر غاښي ورواوښت، تر یوه پهره جنګ وشو. د دښمن دولس کسه مړه او تر سلو زیات ټپیان شول. د خان لښکر (خټک او اپریدي) تېر ماسپښین ګاړو ته کوز شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دولسمه (۱۲۷۳ ع مي لومړۍ):

له (ګاړو) نه د (نیلاب) پر کلیو ورغی ((توهه)) او نور کلي له یوې مخې ووهل شول، د کټروشل دېرش ځوانان ومړل، بند او ولجه هم ډېر شول.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم دیارلسمه (۱۲۲۳ مي دویمه):

له نیلاب نه ډمبرې ته روغ رمټ راستون شو.

✷ ۱۰۸۳ ق محرم (۱۲۷۳ ع اپریل مي):

بیا یې له بهرام سره په جګړو کې بری په برخه شو.

✷ ۱۰۸۴ ق محرم څوارلسمه (۱۲۷۳ ع مي څلورمه):

د اپریدیو مخور یې رخصت کړل او د جاروتو تړون لاسلیک شو ، نظام خان او عثماني یې دریاخان ته ولېږل.

✷ ۱۰۸۴ ق صفره اتمه (۱۲۷۳ مي ۲۲):

اشرف خان یې د دریا خان په لیکلې غوښتنه له مغولو سره د روغې جوړې په نیت خیبر ته ولېږه، خو روغه ونه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول اوومه (۱۶۷۳ ع جون ۲۵):

خان وایي: له بهرام سره مې د مقابلې لپاره ابراهیم کډو راوباله، هغه رډ ځواب راکه چې زما وسه نشته، ته تو تکی پرېږده، زه هم یو څو ورځې وروسته درپسې درځم، مقصود یې دا و چې که دی له موږ نه ورک شي، موږ به په خوره کې له بهرام سره روزګار وکړو، ماته ژړا راغله، مراد خان دمیتو او مهمندي ممه خېل وقهرېدل، ویل، مونږ خو خپل سر دخدای رضا، ننګ او د خان د نمک لپاره په میدان کې ایښی، د جنګ حکم مې ورکړ، د برش څلوېښت سواره، د بهرام پر لښکر چې په یوه کروه فاصله کې پروت و، ورغلل، د بهرام لښکر وبوږنېد تار په تار شو.

✷ ۱۰۸۴ ق شعبان اوولسمه (۱۶۷۳ نومبر):

پر نوښار باندې برید د خټکو او اپریدیو په مرسته وشو. په دغه برید کې د پښتنو مقابلې ته اورنګ زېب، شجاعت خان او مهاراجه جسونت سنګهه ورولېږل.

✷ ۱۰۸۴ ق (۱۶۷۳ع):

دا قصیده یې په تخت کوټ کې د استوګنې پر وخت وویله:

پرورده که دمغولو په نمک یم
د اورنګ له جوره هم له غربوه ډک یم
د افغان په ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زماني خوشال خټک یم.

دا قصیده یې نظامپور نه د راتلو پر وخت وویله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فساد فکر مې نشته خدای حاضر دی
خپل ساعت به تېروم عمر اخر دی
د چا زړه به هسې روغ په دنیا نه وي
د خوشال ختک چې چاود ځنې خاطر دی.

✶ **۱۰۸۴** ق (**۱۶۷۳**ع):

په تیرا کې یې له دریاخان، تاتارخان، شابیک خان کواټې او ملک خواس خان سره لویه جرګه وشوه او پر نوښار یې د برید پرېکړه وکړه.

✶ **۱۰۸۵** ربیع الاول لومړی (**۱۶۷۴** ع جون):

له بهرام سره یې بیا په دې جنګ ونښت چې بهرام د مهابت خان په لمسون غوښتل چې خان د چراټ په جنوب کې له توتکي نه وباسي، یانې مهابت خان به د بهرام پر ځای بیا مشري اشرف خان ته ورکړي، خو بهرام بریالی نه شو، البته خان له بهرام سره په ټولو نښتو کې سور مخ و.

✶ **۱۰۸۵**ق/ د محرم وروستۍ ورځې (**۱۶۷۴**ع):

له خوړې نه د تیرا پر لور وخوځېد، د ربیع الاول پر لومړۍ ورځ د تیرا میدان ته ورسېد.

✶ **۱۰۸۴** ق ربیع الاول **۱۵** (**۱۶۷۴** ع جون):

د دریا خان افریدي د ورور تاتارخان فاتحې ته ورغی.

✶ **۱۰۸۵** ق د جمادی الثاني وروستۍ (**۱۶۷۴**ع):

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرا کې یې څلور میاشتې پوره کېدونکې وې، چې د یوسفزیو د ملکانو (عبدال، طالي او اخترعلي) په بلنه د یوسفزیو پر لوري وخوځېد.

✷ ۱۰۸۵ ق د رجب وروستۍ (۱۶۷۴ع):

رستم ته لاړ او هلته یې په شپږو ورځو کې خپله ۹۱۹ بیته منظومه پښتو بازنامه ولیکله:

په نهه سوه اونولس بیته تم شوه
خاتمه د دې نظم په رستم شوه
زر پنځه اتیا کلونه د هجرت دي
د رجب ورځې اخر شوې نهایت دي
په لړم کې مې شروع بازنامه کړه
په شپږ ورځې مې تمامه په خامه کړه.

✷ ۱۰۸۴ ق ربیع الاول (۱۶۷۴ ع جون):

له خوړې نه د تیرا میدان ته ورسېد:

✷ ۱۰۸۵ د جمادی الثاني وروستۍ (۱۶۷۴ ع اکتوبر):

خان د راز علي او حسن علي په ملګرتیا او د اوښ سورو په بدرګه له تیرا نه یوسفزیو ته روان شو، په بازار کې له ایمل خان سره چې له تیرا نه یوسفزیو ته روان و، مخ شو، خان وایي چې سره کېناستو، خبرې مو سره وکړې، د جاروتو یې راته وویل، خو ما ورته وویل، چې که زه پوهېدلای، چې ته به راځې، نو درته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایسار شوی به وای، اپرېدیو ډېر ستنولم، خو ستون نه شوم، اپرېدي مې رخصت کړل، د څخوبي پر لار د ایمل خان سري راسره ډکې ته راغله، شپه مې هلته تېره کړه، سبا بېړۍ راغله، پکې پورې وتم، پر مومندو تېرېدو، ټولو ښه پښتونولي راسره کوله، مېلمستیا یې کوله، مومند مې ښه عالم ولید، خصوصاً نظرمومند عجب ځوان و، کمال خان یې ورور و، زما ډېر خوښ شو، ډېر ننګیالی مېړه و، د پنډیالۍ پر لار تر سیند پورې وتو، په ملاګوریو کې مو شپه کړه، د چنده په لار ټوټۍ او د ختکو سیمې ته راغلم.

✷ **۱۰۸۵** ق (**۱۲۷۴**ع):

خپله خاني یې اشرف خان ته وسپارله.

✷ ۱۰۸۲ ق جمادی الاول لومړۍ (**۱۲۷۵** ع مې):

دمردان په شمال لویدیځ **۲۵** میلي کې، برمول ته لاړ او دا بوللـه یې وبوللـه:

بیـا لــه کومــه راپیــدا شــو دا بهــار
چــې پــه هــر لــوري یــې ملــک کړلــو ګلـزار
د دربیمـــــې خـــور اول کـــال د غفـــو و
مــا چـــې وې پــه برمــول کـــې دا اشــعار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۲ق د لوی اختر ورځ (۱۷۷۴ع دسمبر):
د ګومبت په جنګ کې چې بنګښو ګټلی و، ژوبل شو، عبدالقادر خان هم ورسره په همدې جنګ کې ټپي شو، خان ددې جنګ انځور داسې ایستلی دی:

همګي ځوانان زما د زړه ارمان دي
پکې بېله د عبدال تانده ځواني وه
د غلیم سره په آس غاړه غړې شو
د عبدال د مړنتوب بخره کاني وه.

✷ ۱۰۸۲ق/ درېیمه خور/ جمادي الاول (۱۷۷۵ع اګست):
نظام زوی یې ومړ، چې تاریخي ماده او ویرنه یې خان داوویله:

خدایه وبخښې نظام ځای یې جنت کړې
که د پلار په رضا شي ځنې رضا و
په درېیمه خور کې ومړ کال ((غفو)) و
شپږ ویشت کاله یې د عمر وو برنا و
***
د نظام د غشي یو برابر نه دي
که خوشال په زړه خوړلي ډېر تاوکه
مګر زړه یې د هاتي وي چې زغمي یې
دا شیتې چې د خوشال په زړه شوه لکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۸۲ دربيمه خور اوومه (۱۲۷۵ اګست):

ملک عبدال، اختر علي او طالي برول ته ننواتې ورغلل او د هر ډول مرستې لوز او ژمنه يې ورسره وکړه، د سوات د تګ بلنه يې هم ورکړه چې خان وايي: ((زه هم د دوی په مصلحت دايم سوات لره روان يم، هر چې د خدای رضا شي، هغه به وشي))

✴ ۱۰۸۸ محرم (۱۲۷۲ مارچ):

د مغولي صوبه دار سيد اميرخان خوافي د دوستۍ په ويار له ځوترې نه پېښور ته د پښتنو او مغولو ترمنځ د سولې راوستو لپاره راغی، د شهزاده معظم شاه عالم هر کلی يې هم وکړ او دا غزله يې هم په پېښور کې وويله:

د بې ننګه پښتنو له غمه ما
لويه پرېښوه ونيوله کمه ما
هاتي ځکه په سرلوړي توري خاوري
چې خبر کړ د خوشال له غمه ما.

✴ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ ع):

خان ددې کال د سولې او له هنده د شاه عالم د راتګ يادونه داسې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه دا کـال چـې شاه عـالم راغـی لـه هنـد ه
صــــلحه و شــــوه د مغولــــو د افغـــــان.

✷ ۱۰۸۸ محرم (۱۲۷۲ مارچ):
له امیر خان خوافي سره تر فتح اباده (د جلال اباد په لویدیځ کې) پورې ملګرتیا وکړه.
✷ ۱۰۸۸ق زمری (۱۲۷۲):
دا یې د دغه کال ویلې ځلوریزه ده:

سـږ کـال چـې کـال د ((رحمـت تـم)) دی
بـاران پـه هـر چرتـه پـه غـره پـه سـم دی
پس له شپږ میاشتو په چنګابښ شروع شو
پــه هــره ورځــې، تــر نــیم ضــیغم(*) دی.

دا بولله یې هم پر همدغه کال وویله:

شـــپږ اووه میاشتـــې پـــه هنـــد پـــه خراســـان
چـــرته ونـــه شـــه پـــه سم پـــه غـــره بـــاران
دا سـږ کـال چـې یـې تاریـخ ((رحمـت تـم)) دی
په وګـــړي مبـــارک دی په هر شـــان.

(*) د زمري یا اسد میاشت

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۸۸ زمری ۲۹ (۱۲۷۲ ع)
تر شپږ میاشتې وچکالۍ وروسته د مسلسل باران یادونه داسې کوي:

چې باران په جهان وشو پس له یاسه
فتح الباب و په تحویل د سرطان
د اسد تر نویشتمه ورځ په ورځ شي
په باران سره نهال شو درست جهان.

✴ ۱۰۸۸ ق (۱۲۷۲ع):
د خپلو مړو هلکانو (زامنو او لمسو) غم په همدې بولله کې داسې ژاړي:

ډېر زموږ د خېلخانې هلکان ومړل
داغ د زړه دی ((عبدالله)) د یحیی خان
په ((نیک نام)) پسې که زړه درانۍ چوي
د باکو خاطر خوشال شو په ((کامران))

✴ ۱۰۸۹ ق صفر د حمل دولسمه (۱۲۷۷ ع اپریل):
د ګرانۍ او وچکالۍ یاد په دې قطعه کې داسې کوي:

د نو روز په دولسم
میاشت صفر کال د غفط و
غله ګرانه کښت زبون شو
په عالم نازل خط و

(c) ketabton.com: The Digital Library

✷ ۱۰۸۹ ق رمضان (۱۲۷۸ ع جون):
فالنامه یې نظم کړه.
✷ ۱۰۸۹ جمادی الاول اوومه (۱۲۷۸ ع جون):
سوات ته لاړ او اووه میاشتې هلته پاتې شو.
✷ ۱۰۸۹ ق د کمکي اختر ورځ (۱۲۷۸ ع فبروري)
د خپل فقهي اثر (فضلنامې) نظمول یې چې په روژه کې یې پیل کړي وو، د اختر پر ورځ پای ته ورسول.

دا سږ کال چې د غفط دی
یو کتاب مې په نمط دی
په روژه کې التیام شه
د اختر په ورځ تمام شه

✷ ۱۰۹۰ق (۱۲۷۸ع):
ددې بې مطلعې بوللې د بوللو کال:

قسمت څو چارې راوکړې
ننداره د درست جهان شوم
نه گناه نه مې تقصیر و
د بادشاه په بند زندان شوم
اوس زرنوي کال دهجرت دی
چې باني ددې بیان شوم.

✷ (۱۰۹۰ ق رجب دریمه (۱۲۷۹ ع دسمبر):

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کواړ د ډوډي په جنګ کې يې چې د مغولي لاسپوځو په لمسون ونښت، د مغولو د پلوي بنګښو لښکرو ته ماته ورکړه، دا سوبه يې داسې انځورلې ده:

د اسد تحويل زر يو نوي رجب و
په دريم د جنګ اغاز شو دا کلام
په غليم باندې دې هسې فتح تل وه
لکه دا فتح چې وشوه والسلام

✷ ۱۰۹۱ ق رمضان د ميزان لومړۍ (۱۶۷۹ ع سپتمبر)
دا قصيده يې وويله:

راشه واوره د داستان
نيک و بد پکې بيان
د اويا کلونو اوس يم
په دا ماه رمضان
کال زر يو نوي هجرت دی
هم تحويل دی د ميزان

دا قصيده يې هم پر همدغه کال په ((نړۍ)) (✷) کې وبولله:

(✷) د يو کلي نوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مې ولیده د خپلو زویو کار
زویه واړه ځګرخون دي د خپل پلار
د هجرت زر سل کلونه نه تري کم
چې نړۍ کې مې اغاز کړه دا اشعار

✷ ۱۰۹۲ ق جمادی الاول پنځمه (۱۲۸۰ ع - جون):
د اشرف خان پرځای یې بهرام خان ته مشري وسپارله.

✷ ۱۰۹۲ ق (۱۲۸۰ع):
ددې بې مطلعې بوللې یا قصیدې د بوللو کال:

زما مشران زویه
چې یې کار شو امتحان
زر دوه نوي د هجرت
ګوره څه وکا اسمان

✷ ۱۰۱۳ق / ۱۲۸۱ع:
دا غزل یې د همدې کال وینا ده:

پارینه چارې چې سړ نه شته خوشاله
دا د سړ چارې به هم نه وي تر کاله
دا سړ کال چې دغفج دی چې غفد شي
امیدوار اوسه له بخته له اقباله

✷ ۱۰۹۵ ق محرم (۱۲۸۳ دسمبر):
دا بولله یې وبولله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه د شعر په کار هېڅ نه يم خوشال
ولې خدای مې کړپه غاړه دا مقال
نوې مياشت د محرم غصه يې کال دی
په غليم مې غصه وورېږه دا کال
خدايه هومره مهلت ورکړې په دنيا کې
چې کاږه کارونه سم کاندي خوشال

* **۱۰۹۵** ق (**۱۲۸۳** ع):
پر دغه کال يې د پښتو اشعارو شمېره څلوېښت زرو ته ورسېده:

* **۱۰۹۵** ق شعبان (**۱۲۸۳** ع):
د برات دلومړۍ شپې د خوب انځور دا سې کوي:

شپه د برات وه، يو خوب مې وليده
کال يې ((غصه)) دی هر کور مې ښه ليده
دوه توري ماتې شوې، يوه مې روغه شوه
دويم صمصام مې په رغېده وليده

(c) ketabton.com: The Digital Library

✴ ۱۰۹۷ق (۱۲۸۵ع)

ددې کال د ټولنيزې وضعې انځورونه يې په دې بې مطلعې بوللې کې داسې کړې ده:

سږ کال چې دغواص دی
په هر لوري دي تبژن
د مرګ تبې يو څپر دی
د ژوندون تبې بل څپر

د خپل درويشت کلن ((بختناک)) زوی د مړينې ياد هم په همدې قصيده کې کوي:

بخت ناک په دوه هفتې شي
تر فاني جهانه سېر
ژوندی و درويشت کاله
زلميتوب شه باندې زلېر

✴ ۱۰۹۸ ق (۱۲۸۵ع):

ددې بوللې په ترخ کې د ۱۰۹۷ کال له وبا نه د خلاصون او د خپل يوې مېرمنې د بختناک دمور، د يوه زوی ((بختناک)) او يوه لمسي (سرفراز) د وير ياد داسې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غــــواص د کـــال وبـــا
خــدای یــې مــه راولــه بیــا
بختنــاک مــې پکــې ومــړ
مــور مــې هــم بــو تــه قضــا
یــو هلــک یــې وراپــاتې
ورپســـــې شــــه زر فنـــا
ســـــرفراز د ســـــعادت و
ښــه لمســـی مـــې و زیبــا
پــه دا کــال لــه مــا قضــا کــړ
پـــه ارمـــان ارمـــان جـــدا
کـــال حصــغ شـــو وبـــا لاړه
هــم عســرت کــړه راتــه شــا
یـــو خوشـــال دا دعـــا نـــه کـــا
درســـت جهـــان کـــا دا دعـــا

✷ ۱۰۹۸ ق (۱۲۸۲ ع):

پـر دغـه کـال یـې یـو زوی طاهرخـان، مومنـد یـو ختهکـو وواژه، (تاریخ مرصع ۱۲۵۱) یـو یـې لمسـی د بهـرام خـان زوی معظـم ومـړ چې خان یې ویر په دې توګه کړی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما د معظم په لیدو مینه ماته نه کړه
څه د قضا رنځ و په هفته کې څه و څه شو
دریغه دریغه دریغه که یې مرګ په بدلېده وای
څو به مې پرې ورکړل، ولې مرګ مېلمه د ده شه
نسه تاریخ یې راغی (بې بدل معظم)
خوشال دده نیکه دی، دنیکه یې داغ په زړه شه

✷ ۱۰۹۹ ق شعبان (۱۶۸۸ ع جولای):
دېوان یې د اپریدیو په چانکوړ کې (د چراټ په جنوب لویدیځ کې) بشپړ شو.

✷ ۱۱۰۰ ق ربیع الثاني ۲۸ جمعه (۱۶۸۹ ع فبروري) شلمه د ۱۰۲۸ د کب لومړۍ.

زموږ ستر خان خوشال خان خټک اخر تر ۷۸ کاله سترې او نیمګړي ژوندانه وروسته د ژوند امانت د خپل حقیقي څښتن حضور ته وسپاره. (انا لله و انا الیه راجعون)

خان تر جامې بدلولو لږ دمخه هم د پښتنو بې ننګي په دغو ټکیو ژړله:

پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه.[1]

---

[1] محمد اصف صمیم، ګام پر ګام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه- جرمني، پېښور، ۱۳۷۸ل کال، ۳-۲۳مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د خوشال بابا اثار

خوشال بابا د ستر فکري نبوغ او ژور تخیل خاوند و. له خپلو ګڼو سیاسي او ټولنیزو بوختیاوو سره سره یې یوه شېبه هم قلم او کاغذ له ګوتو لرې نه کړ او له شمېره وتي اثار یې ولیکل.

که موږ د خوشال سیاسي او ټولنیز ژوند وڅېړو او د هغه مبارزې او مصروف ژوند ته نظر وکړو او بیا د هغه لیکلو اثارو ته پام وکړو، نو ویلای شو چې خوشال بابا د نړۍ داسې یو ستر لیکوال دی چې د نړۍ هېڅ لیکوال هم په داسې یو سخت، تنګ او کړکېچن ټولنیز او سیاسي چاپېریال کې دومره اثار نه دي لیکلي.

ختیځپوه میجر راورټي انګریز د بابا د ټولو اثارو شمېر (۲۵۰) عنوانه ښودلی دی. کله چې د بابا نبوغ او تخیل ته ګورو، نو د راورټي خبره له مبالغې ډکه نه برېښي. د بابا د اثارو بله ارزښتمني په دې کې ده چې د ژوند بېلابېلو خواوو ته ځانګړې شوې او په هره خوا کې په داسې ژور فکر لیکل شوي چې تر ده دمخه خو یې هېڅ ساری نه و آن تر ده وروسته هم، چا په هغو برخو کې داسې اثار نه دي پنځولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار، سیاست، ادب، صحت، سفر، فلسفه، تصوف، عرفان، مبارزه، ښوونه او روزنه، ټولنپوهنه او د ژوند نورې خواوې، ټولې په کې رانغاړل شوې دي. د خوشال بابا ټول لیکل شوي اثار تراوسه پورې لاسته نه دي راغلي، خو د وخت په تېرېدو سره کېدی شي نور اثار یې هم لاسته راشي. موږ به دلته د بابا هغه اثار معرفي کړو چې تراوسه لاسته راغلي او یا یې یوه برخه د څېړونکو تر ګوتو شوې ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- د بابا منظوم اثار

۱- دېوان خوشال خان خټک:

دا دېوان د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو په سمون، اوډون او د سلطان بخشي داروغه په اهتمام د پېښور چلخاني په چاپخونه کې پر ۱۸۲۹ یا ۱۸۷۰ کال چاپ شوی دی. (۲۰۸) مخه لري، بشپړ دېوان نه دی، خو د خوشال د کلام د هرې برخې بېلګې لري.

دېوان خوشال خان خټک:

په ۱۲۸ مخونو کې د لاهور په کریمي چاپخونه کې چاپ شوی دی. د چاپ نېټه یې څرګنده نه ده، خو داسې ښکاري چې تر ۱۹۲۰ کال وروسته چاپ شوی دی.

دېوان خوشال خان خټک بزبان افغاني و فارسي:

دا د خوشال خان خټک د کلام منتخب دی، چې دوه برخې لري؛ لومړۍ برخه یې ۵۲ مخه لري او دویمه برخه یې ۱۲۸ مخه ده. د دېوان د منتخباتو اهتمام د پېښور د قصه خوانۍ بازار د کتاب سوداګر کهرک سنګهـ لـه خوا شوی دی. پـه دې انتخاب کې غزلونه، قصیدې، قطعې او څه رباعي هم راغلي دي. دا منتخب د ډاکتر ایچ ډبلیو بیلیو له دېوان څخه راچاڼ شوی او بیا چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دېوان خوشال خټک بزبان افغاني و فارسي:

د خوشال بابا د کلام دا ټولګه هغه ټولګه ده، چې د سلطان بخش داروغه په اهتمام چاپ شوی و او پر ۱۹۲۹ کال د حاجي عبدالرحمن په غوښتنه د مولانا عبدالمجید افغاني په مقدمه یو ځل بیا په ۲۰۸ مخونو کې چاپ شو.

د خوشال مرغلرې:

د بابا د کلام دا ټولګه چې غزلونه، قصیدې، قطعې، رباعي او نور شعري شکلونه په کې راغلي، د علامه عبدالحی حبیبي په هڅه او زیار پر ۱۳۱۷ ل ۱۹۳۸م کال په کندهار کې چاپ شوې ده، دا ټولګه ۱۱۲۸ مخه لري.

کلیات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د خوشال بابا غزلونه، قصیدې، قطعې او نور متفرقه شعرونه راغلي دي. تکړه څېړونکي دوست محمد کامل مومند پرې حاشیه او سریزه لیکلې ده. دا کتاب پر ۱۳۷۱هـ ق ۱۹۵۲م کال د اداره اشاعت سرحد له خوا چاپ شوی او همدا کتاب دویم ځل پر ۱۹۲۰ کال بیا چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال خان خټک کلیات لومړی ټوک:

د خوشال بابا د شعرونو دا کلیات پر **۱۹۷۹** (**۱۳۵۷**) کال د بابا د درې سوه یم تلین په درناوي، د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. د بابا (**۹۱۰**) غزلونه په کې خوندي شوي او (**۵۱۹**) مخونو کې چاپ شوی دی. دا کتاب پر **۱۹۸۰** کال بیا چاپ شوی او پر دواړو چاپونو یې ډاکتر **ګل محمد** نورزي او **محمد** صدیق روهي سریزې لیکلې دي.

منتخبات خوشال:

د پېښور پښتو اکېډمي، پر **۱۹۵۲**م کال په **۳۲۰** مخونو کې چاپ کړی دی. سید انورالحق یې په نثر، اردو ژباړه هم کړې ده.

کلیات خوشال خان خټک:

په دې کتاب کې د بابا غزلونه راغلي دي، شېرشاه ترخوي ترتیب کړی، سریزه یې پرې هم لیکلې ده، د (**۱۹۸۵**)یا (**۱۹۸۲**) کال په پیل کې عظیم پبلشنګ هاوس پېښور کې چاپ کړی دی. د مخونو شمېر یې (**۳۷۲**) دی.

ارمغان خوشال:

د بابا د شعرونو دا کتاب سید رسول رسا ترتیب کړی او یوه اوږده سریزه یې هم پرې لیکلې ده. دا کلیات تر ټولو لوی دی، چې فضل نامه، بازنامه او سواتنامه نامه هم په کې دي او پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹۲۴م کال په پېښور کې چاپ شوی دی، د مخونو شمېر یې (۱۱۷۷) دی.

د خوشال رباعیات:

په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا په ۱۹۷۰م کال چاپ شوی، چې (۲۹۹) مخونه لري.

۲- د خوشال خټک کلیات دویم ټوک:

دا اثر پر ۱۳۷۰ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په کابل کې خپور شوی او د خوشال بابا یو شمېر داسې غزلونه، قصیدې او نور شعرونه په کې راغلي، چې په لومړي ټوک کې نه شته.

۳- بازنامه:

دا کتاب په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د لیکلو کال یې ۱۰۸۵هـ ق دی. دا کتاب پر **۱۹۵۳**م کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی او **۲۷** مخونه لري. پوهاند صدیق الله رښتین پرې حاشیه لیکلې او سمون یې کړی دی. په کتاب کې د بازونو د روزنې، پالنې او د رنځونو علاج په باب معلومات راغلي دي. دا کتاب د همېش خلیل په حاشیه او سمون پر **۱۹۸۵**م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا هم چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- سوات نامه:

دا هم د بابا يوه مثنوي ده، چې پر ۱۰۸۲ هـ ق کال ليکل شوې او د سوات د سيمې جغرافيايي، ټولنيز او کلتوري حال په کې بيان شوی دی. دا کتاب د خوشال د درېيم تلين په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. استاد عبدالحی حبيبي پرې سريزه ليکلې ده، د پېښور د اسلاميه کالج د انګريزي ژبې پروفيسور شکيل احمد، سوات نامه په انګريزي ژباړلې او حاشيه يې پرې ليکلې ده، چې پېښور پوهنتون ورته پرې د (ايم فل) ډګري ورکړې ده. سواتنامه د همېش خليل په سريزه پر ۱۹۸۲م کال خوشال ادبي و ثقافتي جرګې اکوړه خټک له خوا چاپ شوې ده. سواتنامه په تاريخ مرصع کې هم راغلې او ارمغان خوشال کې هم چاپ شوې ده.

۴- فضل نامه:

دا کتاب هم په مثنوي فورم کې ليکل شوی دی. د ليک نېټه يې ۱۰۸۹هـ ق کال دی. فقهي مسايل په کې څېړل شوي دي. يو څه برخه په کې د طب په باب هم شته. دا کتاب پر ۱۹۵۲م کال د محمد عبدالشکور په سريزه د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. اصل متن يې (۲۵۰) مخه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- طب نامه:

دا کتاب هم په لنډ بحر په مثنوي فورم کې لیکل شوی او د بابا د ۲۸۲ تلین په مناسبت په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی. دا کتاب بیا د همېش خلیل په حاشیه، لټون او سمون په پېښور کې خوشال ادبي جرګې اکوړې چاپ کړی دی او بل ځل بیا د میا تقویم الحق کاکاخېل په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوی دی. طب نامه په نظم لیکل شوې او طبي مسایل په کې څېړل شوي دي.

۶- اخلاق نامه:

دا هم یوه مثنوي ده چې حمد و نعت، مذهبي او اخلاقي مسایل په کې راغلي دي. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۱م کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی دی.

دا اثر (۱۷۲) مخه لري. همېش خلیل یې لټون او سمون کړی. دا کتاب په جلا بڼه، د قامي مکتب پېښور له خوا هم چاپ شوی دی. اخلاقنامه وروستي ځل د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنو پر ۱۳۸۰ ل کال په ۱۲۷ مخونو کې په لاهور کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- فراق نامه:

دا هم منظوم اثر دی، بڼه یې زیاتره د مثنوي ده. د خوشال بابا د زندان د شپو ورځو اثر دی. دا کتاب لومړی ځل پر ۱۹۸۲ کال د پېښور پوهنتون د پاکستان د مطالعاتو مرکز له خوا په پاکستان مجله کې چاپ شوی او بل په ځانګړي ډول د همېش خلیل په سمون، لمنلیکونو هڅه او هاند دقامي مکتبه پېښور له خوا پر ۱۹۸۳ کال چاپ شوی دی.

فراقنامه په کابل کې هم پر ۱۳۶۳ل کال چاپ شوې ده. خو دریم ځل پر ۱۳۸۰ل کال د سرمحقق زلمي هېوادمل په سریزه، سمون او تعلیقاتو د پښتون کور له خوا د (۵۰۰) ټوکو په شمېر په ۲۱۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۸- فالنامه:

دا کتاب د فال کتلو او د هغې په پوهې پورې اړه لري. د حبیب الله رفیع په سمون د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵ کال چاپ شوې او (۸۲) مخونه لري. دا اثر دویم ځل د همدې لیکوال له خوا د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې په لګښت پر ۱۳۸۰ل کال په لاهور کې چاپ شوی دی. دا اثر د مثنوي په فورم کې لیکل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- نام حق:

نام حق د خوشال بابا هغه اثر دی چې د فارسي له (پنج گنج) څخه ترجمه شوی دی. خوشال بابا دا ژباړه په **۱۰۶۲**هـ کال کې بشپړه کړې ده. په دې اثر کې ځینې دیني مسایل لکه روژه، لمونځ او د هغو فرایض تشریح شوي دي. دا اثر د همېش **خلیل** په سریزه په **۴۰** مخونو کې په پېښور کې پر **۱۹۹۲** کال چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- د بابا منثور اثار

خوشال بابا د خپلو ډېرو منظومو اثارو تر څنګ، ګڼ شمېر منثور اثار هم لري، چې د ژوندانه پر بېلابېلو خواوو رڼا اچوي، دلته یې هغه اثار معرفي کوو چې د زماني له بادونو او ګردونو خوندي پاتې او یا یې څېړونکو او خوشالپوهانو ته څرک معلوم دی:

۱- دستار نامه:

د بابا د نثر کتاب دی چې په رنتهبور زندان کې یې د اسارت په ورځو شپو کې لیکلی او لومړی ځل پر ۱۳۷۱ هـ ق، **۱۹۵۲**م کال د اداره اشاعت سرحد پېښور له خوا چاپ شوی دی. عبدالشکور صاحب پرې سریزه لیکلې ، سمندرخان سمندر او دوست محمد کامل مومند یې پېژندنه کړې ده. دا کتاب پر **۱۳۴۵**ل - **۱۹۲۲**م کال په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا هم چاپ شوی، چې پوهاند صدیق الله رښتین پرې سریزه لیکلې ده. د پېښور چاپ اصل متن **۲۷۸** مخه او د کابل چاپ **۱۴۵** مخه دی. د دستارنامې اردو ژبې ژباړه طاهر غزنوي کړې ده او پر ۱۹۸۰م کال پښتو اکېډیمۍ پېښور چاپ کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- زنځیري یا خط نامه:

دا د لیک یو ډول دی چې د بابا له کورنۍ سره اړه لري. دا کتاب د حبیب الله رفیع په حاشیه او هڅه د خوشال ریسرچ سیل پېښور له خوا پر ۱۹۸۵ کال په ۱۷۲ مخونو کې چاپ شوی دی.

۳- هدایه:

له عربي ژبې څخه فقهي مسایلو په باب د بابا نثري ژباړه ده چې دیني مسایل پکې څېړل شوي دي.

۴- بیاض:

په نثر کې د خوشال یو ډېر ښه اثر دی. ځینې تاریخي برخې هم لري، چې افضل خټک په تاریخ مرصع کې نقل کړي دي.

۵- فرخ نامه:

د توري او قلم بحث دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۶- ائینه:

دا هم یو دیني کتاب دی چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

۷- ختکنامه:

د خوشال بابا بل اثر دی چې د خټکو د اصل و نسب په باب معلومات په کې راغلي دي. دا لیکنه په تاریخ مرصع کې هم راغلې او افضل خان خټک هم پرې خپل نظر ورکړی دی. د بابا دا اثر په مستقل ډول پر ۱۳۸۰ل کال د حبیب الله رفیع په سریزه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی دی. (۳۹) مخه لري.

۸- نسبنامه:

نسبنامه د خوشال خان خټک بل اثر دی چې افضل خان خټک په تاریخ مرصع کې راوړی او ځای یې پر ځای یې خپل نظر او فکر هم په کې ګډ کړی دی. دا اثر په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه، سمون او سپړنه پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا په لاهور کې چاپ شوی او د ټولو مخونو شمېر یې (۲۹) دی. په دې کتاب کې خان د خپلې کورنۍ پېژند نه کړې ده.

۹- ساعتنامه:

د خوشال بابا یو بل ډېر کوچنی او منثور اثر ګڼل شوی، چې حبیب الله رفیع پرې سریزه لیکلې او سمون یې کړی. په دې اثر کې د ساعت او وخت او سفر په باب لنډ معلومات راغلي دي. دا اثر له سمون، بشپړتیا او سریزې سره ټول (۲۰) مخه لري او پر ۱۳۸۰ل کال د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې چاپ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- هندو کو هنامه:

د خوشال بابا یو منثور یونلیک دی، چې د دده دوو جګړه ییزو سفرونو بیان کوي. ددې یونلیک متن هم له تاریخ مرصع څخه را اخیستل شوی، دا کتاب د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا د لاهور په ملت چاپخونه کې پر ۱۳۸۰ ل کال چاپ شوی او سریزو سره (۲۵) مخه لري.

۱۱- وصیتنامه:

د خوشال بابا یوه بله لیکنه ده چې په تاریخ مرصع کې د هغه لمسي افضل خان خټک خوندي کړې ده. دا لیکنه په مستقل ډول د حبیب الله رفیع په سریزه پر ۱۳۸۰ ل کال په لاهور کې په ملت چاپخونه کې چاپ شوې ده. د کتاب لګښت د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا برابر شوی او د سریزو په ګډون یې د مخونو ټول شمېر (۱۷) ته رسېږي. په دې لیکنه کې خوشال بابا خپلو زامنو او لمسو ته له نورو سره د چلند او سلوک په باب نصیحتونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم څپرکی

د خوشال بابا د اند ځينې خواوې

خوشال بابا د علم او تفکر یو کان دی، هر څوک چې پر خوشال څېړنه کوي، نو دده د فکر ژورلید ته متوجه کېږي، د ژوند یو ډگر هم د بابا د فکر له پلوشو تیاره پاتې شوی نه دی، خو د بابا د فکر د ټولو خواوو څېړنه، کتاب نه، کتابونو ته اړتیا لري، موږ به دلته په ډېر لنډیز او چانیز ډول د بابا د فکر ځینو خواوو ته نغوته وکړو:

صوفي خوشال

کله چې څوک د خوشال بابا د شعرونو ظاهري ښکلا او خپله د بابا رندانه او شاعرانه مزاج ته گوري، نو داسې یو شخصیت یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ذهن کې تداعي کېږي چې خوشال داسې يو رند ، مست، ازاد او باغي شاعر دی، چې يوازې د ښکلا په ميو مست دی او نور نو د ژوند د اسرارو تل ته نه دی ښکته شوی او د معرفت په خوړلنيوکې يې خپل روح نه دی لمبولای، خو کله چې د بابا دکلام په سمندر کې اوږد سفر وکړي، نو بيا ورته معلومېږي چې د بابا د فکر په سمندر او د تخيل په اسمان کې د معرفت څومره مرغلرې او څومره ستوري بلېږي، کله چې موږ د بابا صوفيانه کلام ته پام کوو، نو يو داسې بشپړ صوفي زموږ په نظر راځي چې له عبادت او رياضيت پرته يې بل هېڅ کار نه دی کړی. هغه د خدای معرفت د بنده لويه نېکمرغي ګڼي او هغه چا ته چې خدای پاک دا ځواک ورکړی وي، هغه د خدای خاص خاص بنده ګان دي. دی وايي که انسان غواړي چې هغه لوی نقاش (خدایؑ) وپېژني نبه به دا وي چې خپل ځان وپېژني، چې څنګه او چا جوړ کړی يم، لکه يو انځورګر چې يو انځور جوړ کړي او پر دېوال يې وځړوي، نو خلک بيا ټول دهغه انځورګر صفتونه پيل کړي ، دغسې چې خدای(ج) په خپل کرم او پوهې انسان جوړ کړی، بايد موږ متوجه شو او د همدې انسان پېژندنې له لارې خپل رب او اصلي نقاش وپېژنو. بابا په خپل يو کلام کې وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

صورتګر چې ښه صورت په د ېوال ساز کا
کل عالم په صفت زبان د راز کا
د هغه نقاش په صنع نظر نه کا
چې له څه څاڅکي نه دا نقش و طراز کا
سترګې، وروځې، پوزه نور کېږدي په مخ کې
غاښ و شونډې، ژبه، خوله سره پرداز کا
یو سر بل سر په سر جوړ کا دوه غوږونه
چې په دواړو اورېدنه د اواز کا
بند په بند د لاسو ګوتې و بله کېږدي
سر ترپایه درست صورت سره یو راز کا
که څوک زرکتابه وکښي له دې بابه
که په کښل شي زر به نور پسې اغاز کا
هر و ښته چې په صورت باندې لیده شي
که پرې ځیر شې د شناخت ور به درته واز کا
خاص بنده د خدای هغه ګڼه خوشاله
چې د ځان په معرفت یې سرفراز کا[1]

[1] د خوشال خټک کلیات، لومړی ټوک، د علومو اکاډمی، ۱۳۵۸ل کال، ۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تصوف ډېر تعریفونه شوي دي، چا ورته د فاضله اخلاقو او چا ورته د رباني عشق حصول ویلی دی، څوک وایي چې له لوی خدای(ج) سره د مانا او معاملې ساتل تصوف دی. شیخ عبدالقادر جیلاني وایي چې د خدای(ج) او بنده ترمنځ چې کوم حجابونه دي د هغو لرې کول تصوف دی، حمزه بابا وایي: ((د انسانیت له عنصر نه د حیوانیت او ملکیت تسلط پورته کول او دا دواړه د انسانیت تابع کول تصوف دی)).

هر صوفي چې کله د تصوف لاره نیسي، نو یو استاد ته اړتیا لري، چې د تصوف په اصطلاح کې ورته شیخ، مرشد او پیر وایي، چې پرته له هغو ورته په دې لاره تګ ډېر ګران او له خطره ډک وي. خوشال بابا هم همداسې یو مرشد درلود، دی د حضرت شیخ رحمکار کاکا مرید و لکه چې وایي:

((طریقت کې مقلد د شیخ رحمکار یم))

او په یو بل ځای کې ترې مرستې غواړي:

د خوشال تکیه په خدای ده بیا په تا ده رحمکاره

د تصوف له مخې که یو انسان د خدای(ج) د ټولو صفاتو هنداره وي، خو یو صفت یې دا هم دی چې هغه مرکزي حیثیت او د نورو ټولو صفتونو لپاره د محور حکم لري او هغه د انسان د تخلیق منشا ده چې مرکزي صفت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تصوف کې لومړۍ درجه د فنا فی الشیخ ده او هر کله چې دا فنا حاصله شي نو بیا سالک د فنا فی رسول مرحلې ته تیار شي او له دې مرحلې نه بیا د فنا فی الله او په پای کې بیا د بقا بالله مرتبه حاصلوي، چې د سالک ژوند ومري. خوشال وایي:

زه هاله د عاقبت ناوې قبول کړم
چې یې خپله تمنا ورکړه په مهر

تر هغه چې انسان په خپل فطرت غالب نه شي، هغه پر خپل وجود نه شي واکمنېدلای، د کائیناتو تسخیر خو لا ډېره ګرانه خبره ده.

خوشال وایي:

بیا هاله د یګانګۍ له حاله لاف کړه
ته د غیرو اندېښنې له زړه خارج کړه
***
تري په سل رنګه ګلونه شګفته شي
هر سړی چې خاکساري واخلي ځان خاک کا
***
چې دې زړه هغه به ووینې خوشاله
خو یوه قطره که تېر شي تر درخته
***

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــر مطلوبــه پــورې شــرط د رســېدو دی
کــه تمامــه لار پــه وینــو شــي الــوده
***
نــور څــه نــه شــته لانــدې بانــدې
واړه دی دی چـــې څـــه کانـــدي
***
یـو وهـم کـه څـه دي چې پـه خلکو بانـدې پـېښ شـو
دنیـا دنیـا هـېڅ نشـته کـه نمـود کـه نـا نمـوده
***
مــخ د یــار لــه خــط و خالــه مســتغني دی
د غنــي وي هــر اســباب لــه خپلــه کــوره

د خوشال پـه شعرونو کې د تصوف دواړه برخې (وجـودي) او (شهودي) تر سترګو کېږي او د دواړو ښودنه یې کړې ده.

جدایي نشته وصال ځینې بعد وهم وخیال دی
لـه هغـه چې هم خانـه وم هـم خانـه یـم لا تراوسـه
هغـه شـان لـه خپلـه یـاره بې وکیلـه بې ریبـاره
زه خوشـال چـې یګانـه وم یګانـه یـم لا تراوسـه
***
یــار مــې هســې رنګــه ځــای ونیــو پــه ســترګو
چـــې د هـــر لـــوري تـــه ګـــورم واړه دی دی
***

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای یو هسې فکر راکړ
چې یې ملک راته رڼا کړ
چې په ملک په ملکوت دی
پرې خبر یې زړه زما کړ
په اعلی په اسفل واړه
رابښکاره یې هر اشیا کړ
که په نورو توره شپه ده
په خوشال یې سپین سبا کړ

***

یار د ما څه په کور دننه ناست و
زه بې روحه ګرځېدم دده په مرسته

***

یار په هر لوري جلوه کا ورته ګوره
که دې نه دي د لیدلو سترګې پټې

***

که دې سترګې د عرفان شته مبارک شه
د ګلزار په ننداره چې استقلال کړې

***

یو مې بیامونـد په هر څه کې
چې مې وکړ د زړه سیر

***

ذرې ته چې دا سې برېښې منوره
که پوهېږې دا برېښنا دې ده له لمره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاعر خوشال

د خوشال بابا د ليکوالۍ زياته برخه د هغه شاعري ده، چې ده ورته د خپل ژوند (۵۸) کلونه وقف کړي وو. خوشال د خپل ژوند په دې (۵۸) کلن ادبي بهير کې تر (۲۵۰) عنوانو زيات اثار وليکل، چې زياته برخه يې منظوم اثار وو. بابا په خپل دې منظوم کلام کې د ژوند د بېلابېلو خواو منځپانګه خوندي کړې ده.

خوشال په شل کلنۍ کې پر شعر ويلو پيل کړ او لومړنی شعر يې پر (۱۰۴۲ق (۱۲۳۰) ميلادي کال وو ايه چې دا سې پيلېږي:

عقل سل د مصلحت بندونه جوړ کا
چې د عشق سيلاب پرې راشي واړه نوړ کا

خوشال بابا د خپلې شاعرۍ له پيله بيا تر پايه پورې په بېلابېلو شعري فورمونو کې شعرونه وليکل چې په هغو کې قصيده، غزل، مستزاد، قطعه، رباعي او نور بېلابېل فورمونه شامل دي.

بابا په پښتو شاعرۍ کې د نوې پښتو شاعرۍ بنسټونه کېښودل، د پښتو د شعر ماڼۍ يې ودانې کړې او کله چې يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو شاعري پيلوله نو دا ژمنه او وړاندوهنه يې هم ورسره کړې وه چې:

د پښتو ژبه به اوس په آب وتاب شي
ما خوشال چې په پښتو شعر بيان کړ

کله چې خوشال بابا د پښتو شاعرۍ عزم وکړ، نو بيا يې ټول شاعران هم وتلل، د هغو نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله او دا يې هم وويل چې پښتو شاعري تر ده پخوا په تول تللې نه وه؛ وزن، بحر او عروض يې معلوم نه وو او دا ټول ورته ده جوړ کړل.

يو په حال او په ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې د خبرو راته خوند کړ
د ميرزا دېوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې د هر يوه ريشخند کړ
کلمې مې ورته سازې کړې د قندو
د وربشو په ډوډۍ به چې يې شخوند کړ
***

کله چې د خوشال بابا شاعري وغوړېده، نو هنګامې يې لور پر لور خورې شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندوبست د پښتو شعر ما پيدا کړ
ګڼه شعر د پښتو و غير سيال
نه يې وزن نه تقطيع نه يې عروض وو
دوه مصرع يې د ضعيف بحر دوه تال
د غزل يې نه مقطع نه يې مطلع وه
نه صفت نه يې تشبيه نه يې مثال
ګلستان زما د نظم شګفته شو
پرې وهي شيدا بلبله پروبال
ګلدستې يې لور په لورپه ملک خورې شوې
تر کابله تر کشميره تر بنګال

خوشال خټک د خپلې دورې د کلتور او ثقافت يو ځلاند ستوری و او د خپلې زمانې د ډېرو علومو او څانګو په باب يې زيات معلومات په خپله شاعرۍ کې بيان کړي دي. اوس که څوک وغواړي چې د خوشال خټک اشعار ترجمه کړي، نو بايد دايرة المعارف يې تر څنګ وي، ځکه چې د ترجمان لپاره نه يوازې په شاعرۍ، تاريخ، حقوق، اسلامپوهنه او جنګي مهارتونو کې معلومات په کار دي، هغه بايد پر فلسفه، بيولوژي، ښکارپېژندنه او د نورو علومو په څانګه کې هم معلومات ولري. بابا وايي:

درست د يوان مې لکه باغ د علم ګنج دی
په کې هر رنګه ګلونه هر نهال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال بابا سره له دې چې پر عربي، فارسي او ځینو نورو ژبو پوهېده او په پارسي کې خو یې ښه شاعري هم کړې ده، خو د خپل ژور ملي شعور له مخې یې پښتو شاعري ډېره زیاته خوښېږي ، نو ځکه خو وايي:

پارسي شعر مې هم زده
سليقه لرم د دواړه
پښتو شعر مې خوښ کړ
هر څوک خپل ګڼي ښاغلی

نو ځکه خو یې بیا د پښتو شاعرۍ عروج ته ملا وتړله او هغه یې ډېره لوړه کړه:

په وزن په مضمون په نزاکت هم په تشبیه کې
پښتو ویل مې عین تر پارسي دي رسولي
***
هر کلام مې واردات دي یا ایهام دي
چې موزون مې په تقطع د بحر بند کړ
په تازه تازه مضمون د پښتو شعر
په معنی مې د شیراز او د خجند کړ

خوشال بابا د شعر یو ناپایه سرچینه لرله چې دده د ځوانۍ له کلونو دا چینه را وخوټېدله او بیا دده د عمر ترپایه پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې رنځه او بهانده پاتې شوه، د عمر يې لا څو کلونه پاتې وو چې د خپل دېوان بيتونه يې سره حساب کړل او تر (۴۰) زرو پورته شول.

د دېوان مې که بيت بيت سره حساب کړې
تـر څـلوېښتو زرو به تېر شي په سرِ کال

خوشال بابا د يو اور ژبي شاعر او ليکوال په توګه پر خپله ژبه داسې واکمن و چې له کلمو څخه يې شات ونبات جوړولای شول. د ژبې پر جوړښت او د نظم او قافيې پر فن دومره برلاسی او واکمن و چې ډېر تاريخي، طبي، ټولنيز، سياسي او نور مسايل يې د نظم په تارپېيلای شول، ځکه خو يې که فراقنامه هم ليکله، نو په نظم کې يې اچوله، که بازنامه هم، طبنامه او سواتنامه هم داسې او همدارنګه نور بېلابېل منظوم اثار.

لنډه دا چې که موږ د دنيا له هر شاعر سره د خوشال بابا شاعري پرتله کوو، نو څومره مانيزه رنګارنګي چې د بابا په کلام کې خوندي ده، دنړۍ د هېڅ شاعر په کلام کې نه ليدل کېږي. د هغو اکثرو کې يوه مانيزه برخه رانغاړل شوې ده، يا به تصوف وي يا به رزم وي يابه بزم وي او يا به نور څه، خو د بابا په کلام کې دا ټولې رنګارنګۍ شته، نو ځکه خو يو ايراني ليکوال ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

((که چېرې فردوسي په رزمي، حافظ په غنايي او سعدي په تصوفي يا عرفاني برخه کې سره يوځای کړو، نو يو خوشال خټک ځنې جوړېږي.))

ددې خبرې مانا دا ده چې خوشال داسې يو ځو اړخيز شخصيت دی چې يوازې په شاعرۍ کې يې د ژوند ځو خواوې رانغاړلي دي او دده د کار او مبارزې اند و ژوند نورې برخې خو لا پرځای پرېږده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فلسفي خوشال

کله چې څوک د خوشال څو اړخیز شخصیت مطالعه کوي، نو هر اړخ یې چې مطالعه کوي، په پیل کې ورسره داسې فکر پیدا کېږي، چې خوشال به یوازې په همدې اړخ کې دومره رسېدلی وي او بس. خو کله چې ورته ځیر شي په هره برخه کې د پوره فکر او نظر خاوند دی او خبره یې د کاڼي کرښه ده. د خوشال فلسفي خوا هم همداسې ده، کله چې د خوشال په اشعارو او کلام کې د هغه ژور فلسفي لید ته متوجه کېږو، نو هلته مو یو ستر او ژور فلسفي خوشال تر سترګو کېږي، چې ژوندني مسایل یې تر ریالیستي دایرې اخوا په یو فلسفي نظر څېړلي دي.

د خوشال خان فلسفي اند دومره ژور دی چې ((علامه اقبال د خوشال خټک له اثارو نه ګټه پورته کړې او د خودۍ فلسفه یې د خوشال خان له افکارو نه اخیستې ده چې هېڅوک ترې د انکار کولو مجال نه لري. علامه مرحوم په خپلو اثارو کې د خان بابا افکار د بل مشعل په توګه ګڼلي دي او د خوشال خان دملي وحدت نظریه یې په دې ډول څرګنده کړه، چې ((باید قبایل د ملت په وحدت کې ورک شي؛ ای ملګریه راشه چې د زړه خبره

(c) ketabton.com: The Digital Library

درته وکړم، د خوشال خان هغه قبر هم د ځان لپاره خوښ نه دی چې د مغولو د آسونو ګرد پرې پرېوتی وي.))

د فلسفې یو تعریف دا هم دی: ((څه چې د انسان په ماحول او فضا کې موجود وي او حواس یې درک کولای شي، انسان د هغوی په باب فکر کوي او حکم پرې لګوي.))

همدغه فکر او سوچ خوشال بابا ته هم په مخه ورغلی او ویلي یې دي:

ما چې نظر وکړ په ذرات په موجودات
ګول په جهان راغلم ترې به ګول درومم هیهات
یو څادر ترمیان وي فهم پاتې شي له کاره
دا هومره کیسې هومره ادراک د سموات
هېڅ نبي ولي یې درست اسرار موندلی نه دی
لویه کارخانه ده که وګورې کاینات

عقل چې ډېر الوت وکړي او د کاینات د راز په لټون کې خپلې انتها ته ورسېږي، نو له مادیت نه ماورا له هر څیز نه انکاري شي، ځکه چې تر خپل حد نه پورته الوت ممکن نه وي، دلته فلسفه په تېربدو شي او د انسان خیالات چې هر څه وي دا دي چې کاینات یو بې منعقده څیز دی، په اتفاق سره پیدا شوي دي او په اضطراري ډول لګیا دی کار کوي، هېڅ غایه او مقصد نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، انسان د سارتر په وينا په فضا کې غورځېدلی خو غورځوونکی يې نه شته، نو شايد خوشال خان ته هم دا سوچ ورغلی وي او ويلي يې دي:

دا عالم ريگ روان دی که يې گورې
خو هم هسې سره اوړي لاندې باندې

خو انسان د يو څيز تر کتنې او مشاهدې وروسته له هغه څيز څخه انکار کولای نه شي، يانې دا چې هغه شيان چې تر ايجاد د مخه يې نه منل، تر ايجاد وروسته يې مني.

خوشال بابا هم د عقل د الوت په پای کې چې د عقل واگې يې د انسان روح ته حواله کړې، نو د يقين رڼا يې زياته شوه او ويې ويل چې:

ډېر عالم زما په ياد
راغی تېر شو لکه باد
هم دا هسې راشي تېر شي
بس ځای نه لري استاد
عجب لويه کارخانه ده
چې پيدا کړه لوی استاد

بيا وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــر تنـــاب يـــې و دانـــا وتـــه معلـــوم دی
دا خېمــــــه ولاړه نـــــــه ده بـــــــې تنـــــاب

***

ګــل تــه چــا دا هســې زېــب او حســـن ورکــړ
چـا يــې هســې نــه پــه نــه پــانې پرانســتې

خـو د مـاورای طبعيـت يـا مـا بعـد الطبعيت د مشـاهدې لپـاره مجاهدې ته ضرورت دی، لکه چې خان وايي:

همېشه ژوندون که غواړې درته وايم
هـــمېشه کوه له نفس سره جـهاد

خوشال بابا بيا د خدای پېژندنې په فلسفه کې دومره خپل نظر ژور ځغلولای چې په هر څه کې يې د خدای(ج) د نور ننداره کوله او په هر څه کې يې هغه ليده.

په هر څه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې لـه ډېـرې پيـدا يـيه ناپديد شو

حمزه بابا د خوشال بابا پر همدغه يوه بيت، يو کتاب ليکلی او د هغه دا شعر يې له فلسفي او تصوفي نظره څېړلی او شنلی دی. ددې خبرې مانـا داده چې خوشـال دومـره ژور فلسـفي او تصـوفي ليـد لـري چې پـر يـوه بيت يې هم يـو کتـاب ليکـل کېـدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کره کتونکی خوشال

لکه څنګه چې مو یادونه وکړه، د خوشال بابا ژور او تېز نظر د ژوند هره خوا او د هنر بېلابېل ډګرونه په خپل کلام کې رانغاړلي دي، داسې یې کره کتنه، نیوکه او بیا د سمون لاره هم له یاده نه دي ایستلې. خوشال بابا لکه څنګه چې د پښتو ژبې او ادب پلار ګڼل کېږي، داسې په علمي، ټولنیز، ادبي او سیاسي ډګر کې هم یو ستر او ژور کره کتونکی دی.

له یوې هنري ښکارندې (شعر) څخه رانیولې بیا تر یوې لوړې ټولنیزې پېښې او عمل پورې چې هر یو دده په نظر نیمګړی معلوم شوی، هغو ته یې د انتقاد ګوته نیولې او بیا یې د سمون لاره هم ورپه ګوته کړې ده.

خوشال بابا یو زړور کره کتونکی و، نه یې د چا مدح کوله او نه یې ځانستاینې ته اړتیا لرله، خوشال له فکري، اقتصادي او ټولنیز پلوه په داسې یو دریځ کې و، چې د سالم انتقاد لپاره یې وړ صفتونه او ظرفیتونه لرل، نو ځکه خو ده له خپل ځانه نیولې تر خپلو اولادونو، کورنۍ، قبیلې او ټولو پښتنو پورې څه شی چې په کې د انتقاد وړ وو هغه یې څرګند کړي او نیوکه یې پرې کړې، همداسې یې په ادبي او سیاسي برخه کې د سمون او اصلاح لپاره ډېرې نیوکې کړې دي. د خوشال بابا د نیوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محتوا ځکه پر خلکو ښه لګېږي چې حقيقتونه څرګندوي او د رښتيا ينې پر بنسټ ولاړه ده.

بابا دومره اخلاقي جرئت لري، چې که په ځان کې يې هم نيمګړتيا وي هغه نه پټوي او په ډاګه يې وايي:

د مغـول نمـک مـې وخـوړ شـپږ پېـړۍ
مـا د زرو پکـې روغـې کـړې بيـړۍ
رعيـت مـې يوسـفزيه درست خټـک وو
په عـزت او پـه حرمت کې يې څه شک و
د مغـول لپـاره مـا تـورې وهلـې
پښـتنو بـه راتـه کـړې ډېـرې کنځلـې

يادا چې:

چې منصب مې د مغول خوړ يو ملک وم
چې منصب د مغول نه شته اوس ملک يم

خوشال بابا بيا په دويم ګام کې پر خپلو ځينو زامنو او د کورنۍ پر غړو چې دده پر وړاندې په ناحقه راولاړ شوي او يا يې نافرماني کړې او يا هم د خپل ولس پرضد ودرېدلي، سخت انتقادونه کړي او د هغو شخصيتونه يې څېړلي، شنلي او څېرې يې ورته څرګندې کړې دي:

نـا خلـف مـې حوالـه کـړ پـه تقـدير
نصـيحت وربانـدې نـه کانـدي تـاثير
خـوی خصـلت چـې ازلـي وي نـه نـورکېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه ارشــاد او پــه تلقــين د کامــل پيــر
بـد فرزنـد دې خـدای د هېچـا پيـدا نـه کـا
په خصلت يې پلار په ځان دی مور په وير

يا دا چې:

زمــا زويــه د ننــګ نــه دي غرېتــار دي
پــرې پــوهېږم چــې همــه واړه مــردار دي
نه يې لويه اند ښنه نه يې لوی کار شته
د مغولـــو وطبـــاخ وتـــه تيـــار دي
د منصـــب د اضـــافو خبـــرې کانـــدي
پــه عــزت، پــه حرمــت کلــه خبــردار دي
اتفــاق، يګــانګي يــې ســره نــه شــته
همګـــي روان پـــه ښلـــه ښلـــه لار دي
نــه د نــوم دي نــه د شــرم نــه د ننــګ دي
اند ښــنې يــې د نــاکس، د ناســردار دي
شــکايت لــه نــورو مــه کــوه خوشــاله
چې خپل زويه هم په ننګ له تا ويزار دي.

***

چـــې پيـــدا دي همګـــي زمـــا لـــه ځانـــه
کــه پنځــوس دي کــه شــپېته دي داغ د زړه دي

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـــو و پـــلار نيکـــه تـــه نـــه شـــو
همګـــــي د مـــــور پـــــه شـــــان

***

اشــرف ســر تــر ســره نفــس امــاره دی
پــه حســد پــه حماقــت کــې اواره دی

***

د مـــور پـــلار نيکـــه تـــه نـــه دي
دا نـــــاکس دي لابـــــل شـــــان
پــه ژونــدون مــې خپــل ځــای ورکــړ
بانـــــدې زه شـــــوم مهربـــــان

***

يــو ځــو لا پــه کــې افــت شــول تــر دا ميانــه
ځوک ((بهرام)) غوندې بدبخت بخيـل شي

***

چــې هــېڅ کــار نيــولی نــه شــي اســتوار
پــه شــامت يــې خېلخانــه شــي تــار پــه تــار
ځوک ((سدو)) غوندې نامراد عبدالزوجه شي
پـــه تنګســـه لـــه خپلـــه پـــلاره شـــي ويـــزار
ځــوک ((مــالو)) غونــدې((جلــو))غونــدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیدا شـــــــــــــــــــــــــــــــي
سراســــر واړه نـــابود او نـــا بکـــار

***

مــرګ د نــا اهلــو ســبا بېګـــاه غـــواړم
دعـــــــا مـــــــې داده الله الله غـــــــواړم
زمـــا توبـــه ده د بهـــرام لـــه خیـــره
دده لـــه شـــره امـــان پنـــاه غـــواړم

***

زمـــا زړه لـــه چـــا نـــه روغ نـــه دی بهرامـــه
د هرچـــا ســـره مـــې زیســـت دی لـــه ناکامـــه
نـور دې نـوم زمـا پـه زویـو کـې حساب مـه شـه
د خوشـــال ختـــک وینـــا پـــه دا تمامـــه

***

چــې پــه ځــای یــې نــا قابـل زویـه خـاني کـا
د خوشـــال خـــاطر پـــه دا پـــاره پـــاره دی

لکه څنګه چې خوشال خان پر خپل ځان او هم پر خپلو زامنو نیوکه کوي او نیمګړتیاوې یې رابرخېره کوي داسې پر خپلې قبیلې (ختکو) هم نیوکې او انتقادونه لري او د هغو له ځینو عملونو او نیمګړتیاوو څخه هم ناخوښي ښکاره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لــه ختټکــو نــه مــې هــو مره زړه نــا خوښ دی
چـــې توبـــه د همګـــي ختټـــک لـــه نامـــه
د نعمـــت پـــه قـــدر هـــېڅ خبـــردار نـــه دي
نـوم ختټـک بـه مـې خـلاص نـه وي لـه انعامـه
ختټـــک واړه د دودام دي کـــه يـــې ګـــورې
څـوک بـه څـه غـواړي د خپلـو لـه دودامـه
د وفـــا پـــه ځـــای همـــه واړه جفـــا ده
چـــې بـــه ماتـــه رســـېده لـــه خپلـــه قامـــه
کـه پـه تـوره ختټـک خپـل کـړې ګنـې خپـل شـي
کنـه هـېڅ بـه يـې خپـل نـه کـړې لـه اکرامـه

***

چـــې زمـــا اختيـــار يـــې خـــوار کـــړ
خـــدای دې خـــوار هغـــه ختټـــک کـــا

***

درســـــت ختټـــــک زمـــــا پـــــه دور
نـــــامور شـــــو پـــــه دوران
کـــه ختټـــک پـــه مځکـــه پـــروت و
پـــاس مـــې يـــوور پـــه اســـمان

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفحص که څوک د خوږ زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

خوشال بابا د خټکو تر انتقادي دايرې او نيوکې وروسته، پښتانه په خپله انتقادي دايره کې داخل کړي او هغه نيمګړتياوې چې په پښتنو کې دي هغه يې يوه يوه څېړلې ده. په پښتنو کې به د خوشال بابا غوندې هېڅ داسې بل لوی ليکوال تر سترګو نه شي، چې د بابا په څېر د پښتنو پر رواني چلند او ټولنيز ژوند بلد وي او هغو ته يې په خپلو اثارو کې په دې کچه ځای ورکړی وي. خوشال بابا د خپل فطري بغاوت او ژور فکر له مخې د پښتنو نيمګړتياوې هم څېړلي او نيوکې يې پرې کړي دي. د خوشال بابا اثار د پښتنو د ژوند هنداري دي، چې د هغوی ښېګڼې او بدګڼې ټولې په کې په ښه روښانه ډول څرګند ېږي:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدايه ما ژغورې له هسې غضبونو

***

پښتانه لکه مګس وربانـدې ګرځـي
ورته ايښـی دی مغـل د حلـوا تـال

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرم دی ننګ دی که ډار د سر دی
سمه مې پرېښوه ځای مې غر دی
پښتانه واړه د مغول شوروا خوري
ماته یې پاتې دا شور و شر دی

***

پښتانه په عقل پوهه څه ناکس دي
کوته سپي د قصابانو د جوس دي
اوښ له باره په ولجه په کور ورغلی
په ولجه د اوښ د غاړې د جرس دي

***

درست جهان په ناپوهانو سره ډک دی
ولې زیات که پکې وګورې افغان دی

***

که رښتیا وایم شېرشاه دا هسې نه و
لکه مور یو نن پیدا له کوهستانه
پښتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورستان لره به درومو له ارمانه

***

که په نور خلکو کې ښه سړي موندل شي
ولې ښه سړي به لږ وي افغانان

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــره چـــار د پښــــتانه ترمغــــل ښــه ده
اتفـــاق ورســـره نـــه شـــته ډېـــر ارمـــان

د بهلــــول او د شېرشـــــاه خبـــــرې اورم
چــې پـــه هنــد کـــې پښــتانه وو بادشــاهان

شپږ او اووه پيـړۍ يـې هسـې بادشاهي وه
چې پـه دوی پـورې درست خلـک وو حيـران

يـا هغـه پښـتانه نـور وو دا څـه نـور شـول
يـا دخـدای دی اوس دا هســې شـان فرمـان

کـــه توفيـــق د اتفـــاق پښــــتانه مـــومي
زوړ خوشـال بـه دوبـاره شــي پـه دا ځـوان

***

پښــــــتانه د ادم زاد لـــــه زاده نـــــه دي
د عفريــت دی کـــه د ديـــو دي کـــه د دد دي

خوشال بابا د پښتنو ترڅنګ مغول هم د خپل انتقاد په دايره کې شامل کړي دي. د خوشال بابا د ژوند او مبارزې يوه زياته برخه له مغولو سره په دوستۍ اودښمنۍ کې تېره شوې ده. لکه څنګه چې بابا ته پښتانه معلوم وو، داسې ورته مغول هم ښه معلوم وو. نو ځکه خو يې د هغوی ظلمونو، بدو عملونو او نورو نيمګړتياوو ته هم نغوته کړې او انتقادونه يې پرې کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مغول پاچا (اورنګزېب)، چې د خوشال بابا د سیاسي مبارزې یو اړخ ورسره تړاو لري، د بابا په کلام کې ډېر زیات یاد شوی او غندل شوی دی او همدا رنګه نور مغول هم.

تفاوت د خپل پردي وربانديې نه شته
که یې ګورې اورنګزېب بادشاه ګمراه دی
دا لاڅه چې هندوستان توره تیاره ده
په هر ځای دده د خویه بویه اه دی
د اورنګ بادشاه په دور ارام نه شته
چا ویل چې جهان ځای د ارامګاه دی
که زینت و ته یې ګورې یو یزید دی
که طاعت و ته یې ګورې اهل الله دی

***

وخت د اورنګ شاه دی　　د هر چا تسپې په لاس دي
خدای(ج) ځینې خبر دی　　په اخلاص که په لباس دي

***

پلار یې په بند، ورور یې بند بند کړ
ځان یې هم شیخ، هم دانشمند کړ
اوس په غزا کې خپل ځان غازي بولي
په څو څو رنګ یې، خپل ځان ځرګند کړ

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

خانـــان يـــې واړه تـــلاوت خـــوان کـــړل
د هنـــد هنـــدوان يـــې دانشـــمندان کـــړل
وخت داورنګ دی عمل يې هېڅ نه شته
خـو کتابونـه يـې پـه عـالم ګـران کـړل

***

ددې دور شـيخان ډېـر دي لـور پـه لـور
اورنګزېـب بادشـاه د واړو دی انځـور
پـه هغـه چـاړه قلـم سـازکا قـرآن کښـې
پـه هغـه چـاړه شـهرګ پـرې کـا دروګـر

***

نو ځکه خو خوشال بابا دداسې واکمن اطاعت نه کوي:

اطاعت د اولوالامر ځکه نه کړم
خليفه د زمانې په زړه کافر دی

بابا د نورو مغولو په باب هم انتقادونه لري:

د هند په تخت چې عالمګير کښناست
پـه خـلکو کاږی د اسمان پـرېوت

بابا د مغولو پرضد پـه مبـارزه لاس پـورې کـوي او د پښـتنو د يووالي هيله کوي، چې ټول پښتانه بايد لـه کندهار تـر اټکـه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ننګ په کار کې پټ اوښکاره سره يو شي، چې د مغولو له ستم نه ځان خلاص کړي.

ټول پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننګ په کار پټ او اشکار

***

ناګهاني په دا ملک فساد بنياد شو
د ما هم د تلافۍ کار را په ياد شو

***

نن د واړو پښتنو په ننګ ولاړ يم
دا چې هسې په هر در درنګ ولاړ يم
چې پښتون شوم په دا هسې سپينه ږيره
نور مې خدای مه کړه مغول وايم په څيره

***

و مغول و ته به نن کړم اټک پوله
ملک به خلاص کړم د مغول له غاله غوله

خوشال بابا نه يوازې په ټولنيز ژوندانه کې د ټولنيزو نيمګړتياوو نقاد دی او پر دغو برخو يې نيوکې کړي، بلکې پر هغه چا يې هم سختې نيوکې کړي، چې د ريا عبادت يې د خپل ژوند د اړتياوو د خړوب وسيله ګرځولی او خلک پرې تېرباسي. خوشال تل دا ډول شيخان غندلي او له دې ډول ملايانو سره يې ورانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقیقي سجده هغه ده چې د یار په لور یې کړې
و کعبې ته چې سجده شي دا سجود دی مجازي

***

هر چېرته چې ګرځې په لاحول ورنه تېرېږه
سل بلا په زړه کې سل دانې تسپې په غاړه

***

د ابلیس غوندې مکرونه یې په زړه کې
په فریب کې تر ابلیسه لا ماهر دی

***

ډېر دي چې تر تا نه، خپل ځان ملک کا
په ښو خبرو، ځان په فلک کا

نعوذ بالله، چې ښه یې ځیر کړې
شیطان تر ځان پورې، لکه کودک کا

***

په خوله یې ذکر په زړه کې نور فکر
فساد د دور دانا شیخان دي

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د کنز د قدوري شي ځان ملا کا
هر حلال حرام په ځان باندې روا کا
نه د کنز په دقیقو څه خبر شوي
نه په مخ د قدوري مبصر شوي
کتابونه په سر کېږدي ځان ملا کا
په هر کلي علت ګرځي تګي غلا کا
کښني شرع پرېکوي په رشوتونو
ځان قاضي کا په غلط روایتونو
و هرچاته مسلې د سخاوت کا
خپله خونه ډکوه بله غارت کا
په مسجد راځي پنځه وخته اذان کا
چې ذکات سرسایه نه وي مسجد وران کا
د میراث مالونه خوري له ظالمانو
نوم په ځان باندې کېږدي د عالمانو
په دا هسې علم برند کښني ملا یي
و عالم ته میراث خور د انبیا یي
نه یې کښل زده، نه لوستل زده، تل تګل کا
تعویذونه ورکوي په دروغ کښل کا
په ناروغ یې خوښي لا زیاته تر روغ شي
څښت، تعویذ، دعا، هیکل کې په دروغ شي
لا رنځور غریب صحت نه وي موندلای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــې اخـــون وي اخيســـتو تـــه ور نيـــولای
که پـه ورکړه کې څه درنګ څه خو تعطيل وي
پـه غوغـا پـه شـور و شـر يـې قـال و قيـل وي
چـــې دا زر هســـې ناســـازې کـــا اغـــازې
خپـل مقصـود مطلـوب حاصـل کـا پـه ناسـازې
چې څوک ترس لـه خدايـه نـه کاندي غلـول کـا
اس بـه پربـږدي زيـن بـه بانـدې پـه جاهـل کـا

***

مريـــــدي پـــــه کـــــلا پـــــه نمبـــــره ده
کـــه پيـــري مريـــدي دا ده مســـخره ده
څـوک پـه پيـر او پـه مرشـد څـه لـره ويـاړي
خپـــل مـــراد دې همګـــي لـــه علمـــه غـــواړي
شيخ پـه ګـوټ کې ناست دی چې د نفس سره غـزا کړم
چـــې شـــي تـــورو تـــه وړانـــدې غـــزا داده

***

په خوله کليمه لولي نمونځ روژه کاندي کـافر شـته
دعـوې کـا د شـيخيه، تـر شـيطانه لا بتـر شـته
لـه کـوره لوټـه واخلـي، اسـتنجا لـره روان شـي
تقوی تر هسې حده، پـه ولجه يې وړي کـه زر شـته
يو ځـای الـوده نـه دی پـه دا هسـې دروېشـانو
پـه دا دور کـه ګـورئ دا ناپـاک پـه هـر کشـور شـته

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خاص د زمانې دي حال يې دا دی، نور وګړي
د غوا وو د خرو د کلي دی خالي نوم باندې بشر شته
چې حال د پرهېزګار و سراسر واړه دروغ شو
رښتيا غواړي له چانه چېرته پاتې دا هنر شته

***

شيخان چې هسې اوږده نمونځونه کا
په کې باغونه اسونه جونه کا
په کې رنګين رنګين ګنډې وريښمين
سکڼې
په کې د سپينو د سرو ګنجونه کا

***

نمونځ، روژه چې د ريا د پاره کېږي
له اسمانه به لعنت باندې اوريږي

***

کتابونه د اسمان د ځمکې لولي
په عمل يې فرق د ځمکې د اسمان دی
په باطن يې زړه ګومان سره تړلی
په ظاهر ويل په ژبه مسلمان دی
په خبرو کې يې فيض مونده نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذبـــذب پـــه قـــول پـــه عهـــد پـــه پيمـــان دی
پـــه طاعـــت پـــه عبـــادت کـــې کـــه بلعـــم شـــي
پـــه اخـــر انـــس پـــه نغوتـــه بـــې ايمـــان دی
زه خوشـــال ختـــک بنـــده د هغـــه چـــايم
چـــې يـــې رو د زړه د خـــولې ســـره يکســـان دی.

***

تـــل قـــرآن د وړانـــدې ايښـــی قـــرآن لـــولي
ولـــې هـــيڅ عمـــل يـــې نـــه وي پـــه قـــرآن

***

خوشال بابا د يو لوی مفکر او سالار اديب په توګه، ادبي برخې هم له نظره نه دي غورځولي، د خپلو ليکوالو ادبي نيمګړتياوو ته يې هم ګوته نيولې، آن پر داسې ليکوالو يې نيوکې کړي، چې تر ده وړاندې پرې چا د انتقاد جرئت نه شو کولای، خو ده د خپل فنان ذهن او ژور ليد له مخې د هغوی اثار وتلل او نيمګړتياوو ته يې ګوته ونيوله.

تر بابا دمخه ډېر لوی شخص چې مذهبي شهرت او اغېزيې تر ليکنو زيات و، هغه اخوند درويزه و چې چا پرې د انتقاد کولو جرئت نه شو کولای او هغه وخت په ټولنه کې مطرح شخص او ليکوال و، خو خوشال بابا د هغه اثار وتلل او بيا يې پرې داسې نيوکه وکړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

درویــــزه لـــه یـــوه لـــوري راپیداشـــو
پــه لـږ علـم پــه دا ملـک کـې لـوی مـلا شـو
د روښـــــان خیرالبیـــــان یـــــې ولیـــــدلی
هغـــه هـــم مجهـــول بیـــان و ناســـپندلی
ده چې خوشې میدان بیا موند سخنګوی شو
پــه ویـل کـې یـې چـې زړه و هسـې تـوی شـو
درویـــزه چـــې بیـــان کـــړی خپـــل کتـــاب دی
نـــوم یـــې مخـــزن الاســـلام کـــړی جنـــاب دی
کــه یـــوه مســـره پـــه شـــل بلـــه پـــه ســـل ده
نامربوطـــــه ناموزونـــــه پـــــه ویـــــل ده
مســـلې لـــس نظـــم کـــړي پـــه پښـــتو دی
درتـــه څـــه وایـــم چـــې څـــه دي د ایســـتو دي

د اخوند درویزه د (مخزن) په باب زیاتوي چې دا یو مجهول او بې وزنه کتاب دی او هغه د عربي قصیدې بوصیري ترجمه ښیي.

هـر هـر بیـت د قصـیدې چـې در مرجـان دی
پـــه پښـــتو کـــې تراوربشـــو لا ارزان دی
قصـــیده د بوصـــیري ترجمـــه کـــړې
عربـــي یـــې تـــر پښـــتو مضـــحک راوړې

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخزن مې د اخون چې تمامي په نظر کښېوت
په دې کې عروض نه شته نه يو بحر ما موندلی
يــو کتـــاب دی درويـــزه ســـره جـــوړ کـــړی
د سـوات خلـک يـې لـه کـل علمـه مـوړ کـړی
نـا معقـول مجهـول بيـان پـه کـې بـې ځايـه
پـــه کـــې بـــد د حســـين وايـــه يزيـــد ســـتايه
پـــه حيـــرت بـــه واړو ګـــوتې وچيچلـــې
د اخـــون پـــه مخـــزن چـــاګوتې کښـــېولې.

خو هغه چا چې پوره او کره شعر ويلی، خوشال بيا هغه ستايلی دی، لکه ميرزا خان انصاري:

له چانه په پښتو کې ما ميزان ميندلی نه دی
ميـرزا پـه دا زبـان کـې ويـل کـړي دي تللـي

خوشال بابا په يوه قصيده کې د ځينو نورو شاعرانو ارزونه داسې کوي:

يـو پـه حـال او پـه ماضـي کـې داسـې نـه و
چـې ښـکاره يـې د خبـرو راتـه خونـد کـړ
د ميـــرزا د يـــوان مـــې ومنـــډه پـــه ګـــوډي
مســـخره مـــې ارزانـــي خويشـــکی زمنـــد کـــړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه دولـت و کـه واصـل و کـه دا نـور وو
پـه خبـرو مـې د هـر يـوه ريشـخند کـړ
کلمـې مـې ورتـه سـازې کـړې د قنـدو
د اوربشو پـه ډوډۍ چې بـه يې شخوند کړ

***

هـــر چـــې لاف وهـــي د شـــعر
نـــن پـــه دا دور دي ډېـــر
خـداى دې نـه کـا چې بـه وايـم
حـــال د ديـــو تېـــر و بېـــر
څـوک پـاوي څـوک نـيم پـاوي دي
قلنـــدر پـــه کـــې نـــيم ســـېر
چـــې د مـــوره پـــه حســـاب دي
هـــېڅ مـــې نـــه دى واصـــل هېـــر
بـــل دولـــت فقيـــر درې پـــاوه
نـــه تـــرې څـــو سرشـــاهي ســـېر

***

د هغـه شـاعر دانـې وشـه پـه ژبـه
چـې د شـعر دردانـي پلـوري پـه مـال

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه شاعر مخ تور شه چې په طبعه
و هر درو هر دربار و ته ولاړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنپوه خوشال

خوشال نه یوازې د خپلې ټولنې یو فنان او هنرمند دی، بلکې د خپلې ټولنې او خپلو خلکو یو رنځپوه او اروا پوه هم دی. خوشال بابا د خوی، خصلت، فن او مسلک له مخې د ټولنې وګړي سره وېشلي، تللي او تجزیه کړي یې دي او په ټولنه کې یې د هر چا کار مشخص کړی دی.

خوشال بابا د یوه ټولنیز او سیاسي شخصیت په باب په خپل کتاب (دستارنامه) کې دقیق معلومات وړاندې کړي. د خوشال بابا په اند که څوک غواړي په ټولنه کې یو لوړ سیاسي او ټولنیز شخصیت د (دستار سړی) شي نو باید شل هنرونه او شل خصلتونه زده کړي، ده دا شل هنرونه او شل خصلتونه هر یو په خپله دستارنامه کې تشریح کړي دي. په شلو خصلتونو کې خوشال بابا د نارینه لپاره یو خصلت هم، شجاعت ضرور بولي او دا د (مرد) لپاره لازم ګڼي، ځکه خو نو په ټولنه کې دی د (مرد) او (نامرد) لپاره خاصې پولې ټاکي، چې د هغو له مخې یو بل سره توپیروي خوشال بابا وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرد به نه شي په گفتار
څو پیدار نه کړي کردار

چې دې وکنځي مرد نه دی
که له تانه وي په ډار

چې څه دی خو انتقام دی
د مردانو کار او بار

چې عزت ورڅخه نه وي
هغه مرد نه دی په کار

هم مهره لره هم زهر
ښه مردان دي لکه مار

چې هم تندر هم باران دي
تر هغو مردانو ځار

مرد به غم د خپل هنر کا
نه د زرو، نه دینار

مرد به غم کا د خپل شرم
د عزت، د اعتبار

نامرد فخر په نسب کا
مرد نه مور لري، نه پلار

***

مرد هغه چې همت ناک برکتناک
له عالمه سره خوږ په زیست و ژواک
مخ یې مخ، قول یې قول، عهد یې عهد
نه دروغ نه یې فریب نه تش تباک
لږ ویل ډېر یې کول په خاموشۍ کې
د غونچې غوندې خوله ډکه، سینه چاک
چې خبره د پستۍ د بلندۍ شي
په لویي لکه اسمان په پستۍ خاک
په تمکین کې لکه سبر، په سخا کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه هـر لـور ځـانګې ږنګـورې لکـه تـاک
لکـه ګـل شـګفته روی تـازه پـه بـاغ کـې
همېشـــه د ښـــو بلبلـــو پـــرې بلغـــاک
چـې دا هســې ښـه ويـل کـا زه حيـران يـم
چـــې خوشـــال راوړ لـــه کومـــه دا ادراک

د مرد په باب بيا په نورو شعرونو کې وايي:

مـــرد بـــه غيـــور وي مـــرد بـــه صـــبور وي
هـــم بـــه پـــه عفـــو پـــه کـــرم مشـــهور وي
نـــامرد هغـــه دی پـــه حقيقـــت کـــې
چـــې دا څـــو توکـــه يـــې لـــه دلـــه دور وي

***

کـــه د مردانـــو پـــه ديـــن ايـــين يـــې
نـه بنـد پـه سـره يـې نـه بنـد پـه سـپين يـې
کـه نـه دې تخـت شـته نـه دې افسـر شـته
قيصـــر د روم يـــې فغفـــور د چـــين يـــې

***

څـــو وانخلـــې لـــه غليمـــه انتقـــام
مـرد نـه خـوب کـا نـه خـوراک کـا نـه ارام

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د ننګ او د ناموس اندوه یې نه وي
د هغه سري به نه وي احترام
چې د بل تر لاسه ورغی د بل شو
مرد به خپل لري د خپل فکر زمام

***

په جهان کې که مردان دي هم هغه دي
چې و سختې ته ونیسي ځانونه

***

واړه زړونه فراغت دي په ښادۍ کې
چې په غم کې مردانه شي سخا هغه

***

له دې بیتونو څخه معلومېږي چې دی هغه چاته په درانه نظر ګوري چې له ګفتار سره کردار هم ولري او د عمل جنبه یې ډېره درنه وي، هغه څوک چې د چا سترګه ترېنه نه سوزي او خپل انتقام په لوړه پیمانه نه شي اخیستلای، یا یې د خپل فکر زمام په خپل لاس کې نه وي او پر پت او عزت باندې، د سر و مال ښندلو ته نه وي تیار، د ده د احترام وړ نه دی.

دی (مرد) له مار سره تشبیه کوي چې باید هم زهر ولري او هم د مهر موره، هم لکه داسمان ورېځ، د رحمت بارانونه ورسره وي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم اسماني تندر چې د سړي ځواب په توره ورکړي او په سختو حالاتو کې د صبر او متانت خاوند وي.

د اسمان په څېر لويي او بلندي او د ځمکې په شان فروتني دواړه د يوه لوی شخصيت لپاره ضروري ګڼي. پر عهد و قول ټينګار، له چل ول او ټګۍ برګې نه ځان ساتل، د نارينه ژوند شعار بولي. که څوک د مردانو پر دين او ايين ټينګ وي، هغه ته د روم قيصر او د چين فغفور وايي، د خوشال په نظر بريالی شخص بايد د تمکين او وقار خاوند وي.

د خان په ټولنيزو نظرياتو کې دا ټکی هم نظر ته ډېر راځي چې دی د انسان فطري او طبيعي استعداد ته په ډېر اهميت قايل دی او ذاتي استعداد د انسان په شخصيت جوړونه او ټولنيز ژوندانه په سمون کې ډېر موثر ګڼي. لکه چې په دې لاندې شعرونو کې وايي:

چې بنيادې پيدا شوی په نفاق
د هغه نه طمع مه کړه اتفاق
چې وودلې وي په ذات توره شړی
سپينول يې و هرچاو ته دي شاق
د عسل سره يې خوره خوږه به نه شي
مرغونې چې ترخه دي په ميثاق
که ((اخلاق ناصري)) په يادو وايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اخلاق کې به ښه نه شي بد اخلاق

دغه راز د خوشال بابا په کلام کې په لسګونو ځایه داسې مسایل څېړل شوي چې د ټولنپوهنې له نظره د انسان شخصیت او ماهیت څېړي، د خوشال د اثارو په هېنداره کې زموږ د ټولنې انسان له هر پلوه ډېر ځلېږي او د هغه ښېګڼې او بدګڼې په کې له ورایه ښکاري، نو له دې کبله خوشال ته زموږ د ټولنې یو وتلی ټولنپوه ویلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنځپوه (طبیب) خوشال

په دارو کې چې ښه نیت وي
دارو نه وي عبادت وي
عبادت په روغ صورت شي
ګڼې کله عبادت شي

خوشال بابا د علم او فن د نورو برخو په شان په طب او طبابت کې هم لوی لاس درلود ، د خپل وخت پر زیاتو طبي علومو خبر و ، په طبي برخه کې یې زیاته مطالعه کړې وه. ځکه یې نو په خپل کلام کې طب او طبابت ته هم زیات ځای ورکړی دی، ده هم په یو شمېر شعرونو او نثرونو کې دا موضوع څېړلې او هم یې د (طب نامه) په نامه یو مستقل منظوم اثر لیکلی دی. له طبنامې پرته په (فضل نامه) کې هم د طبي مسایلو په باب یو شمېر لارښوونې شوې دي.

خوشال بابا په طبي برخه کې تر هر څه وړاندې د انسان لپاره د عقل او روغتیا د ساتنې لارښوونه کوي. د بابا په نظر که په یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان کې عقل او صحت دواړه ښه وي، نو ډېره خوبي ورسره ده او که دا نه وي نو خوبي ورسره نه شته:

یـــو صـــحت بـــل عقـــل غـــواړه
تـــه پـــه دا کـــې خـــوبي غـــواړه
کـــــه دا دواړه تو کـــــه نـــــه وي
نـــــوره هـــــره خـــــوبي ولاړه

پخوانیو حکیمانو او صوفیانو د روحاني قوت د پیدا کولو لپاره درې شیان لازمي ګڼلي دي:
(کم ویل، کم خوړل او کم ویدېدل). خوشال بابا دا موضوع داسې یادوي:

ابـــدال پـــه دا ځلـــور خویـــه ابـــدال دی
کـــم ویـــل کـــا کـــم د چـــا ســـره ګـــډون
کم ملاستی کا په خوراک کا کمه مینه
پـه دا شـان یـې پـه عـالم کـې دی ژونـدون

اوبه د ژوند لوی نعمت دی چې بې له اوبو ژوند امکان نه لري، بابا د صحي اوبو په باب وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کــه اوبــه وي د بــاران يــا د چينــې
د کــوهي اوبــه ضــرر دی د بشــر
ښـې سـړې خـوړې اوبـه د سـړي ځـان دی
ولــې تــود طعــام ســړې اوبــه ضــرر
چې تودې اوبه څوک څښي غارمه وهلی
پـرې نقصـان د اشـتها شـي رنـګ اصـغر

د خوراک په باب وايي:

څو چې ډېر طلبګار نه شې طعام مه خوره
هر زمـان پـه شـخوند کـې مـه شـه لکـه ستور
***
ډوډۍ غنمينـــه وي کـــه اوربشـــينه
پـــه وخـــت د لـــوږې خـــوره لګينـــه
مـــوړ د نبـــاتو حلـــوا تـــه نـــه ګـــوري
هوښـــيار بـــه پـــوه شـــي پـــه دا رازونـــه

خوشال بابا د سړي ځواک او د ملا د پياوړتيا لپاره نصيحت کوي او د زياتې کوروالۍ نه کولو ته سړی رابولي، دخوشال بابا په نظر ((د صحت په کار کې ډېر فکر بايده وي)).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا د مـــلا اوبـــه يـــې واړه درګـــوهر دي
کـــه ســـړی يـــې شـــي د قـــدر نـــه خبـــر
درګـوهر بـه هغـه څـوک لـوني بـې ځايـه
چـې پـه پوهـه کـې ابلـه وي ګېـدی خـر

خوشال بابا په دې بيتونو کې هر څه بيان کړي، خو ورسره يې د علاج او درملنې لپاره هم لارښوونه کړې ده:

کـه قـوت زيـاتوي تـل خـوره شـوده پـې
چـــې تـــر دانـــه دارو نشـــته معتبـــر
کـه يـې مـومې اوړی ژمـی ګبينـه خـوره
خـو پـه سـود يـې خبـر مـه کـړه خپـل پـدر

خوشـال بابـا د انسـان د بـدن د زيـاتو برخـو او د هغـه د زيـاتو ناروغيو د عـلاج لپـاره داسې لارې ښودلې دي، چې آن پـه نننـي عصري طب کې هم ورڅخه ګټـه اخيسـتل کېږي: خوشـال بابـا اول دا نصيحت کوي چې ناپوه طبيب تـه مـه ځئ، چې دارو يـې خطـر لري:

د طبيب دارو هاله خوره چې حاذق وي
د نـاقــص طـبيب دارو لـري خطر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسان د روحي ارامۍ لپاره وايي، چې سړی بايد په باد او غبار کې ونه ګرځي، ښه هوا او خوشبويي کې وګرځي چې صحت ته ګټه لري:

ګرد ، غبار ، غارمه، چکړ هوا بد بويه
رنـــځ علـــت وبـــا پيـــدا کېږي اکثـــر

خوشبويي څو لګوې هومره فايده ده
تندرســـتي ده هـــم ســـنت د پيغمبـــر

اوسنی طب وايي، د هغو انسانانو لپاره چې وينه يې زياته وي په کال کې بايد يو مقدار وينه وباسي، دا کار يې صحت ته ګټه رسوي. بابا وايي:

فـصد سړي سره نافع دی
د هـزار عـلت دافـع دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترګو د علاج لپاره وايي:

کــه رانـــجه ســـړی تـــاوده کـــا
اطـــریــفـــل ســـره یـــې اوبـــه کـــا
پـــه کـــې ډوب تـــاوده رانـــجـــه کـــا
اووه ځلـــه دا رنـــګ وکـــــــا
پـــــه دا رنـــګ د ښـځـــې پـــــی
اووه ځـلـــــه ډوب پـــــرې کـــئ
بـــــیا دې واړه ښـــــه مـــیـــده کـــا
پـــه لـــېمو دې یـــې ښـــه سـیده کـــا
چـې د سترګو ګـوهر یـې زحـمـت وي
نـــور بـــه دا رانـــجـــه صـــحت وي

د ټوخي دارو:

ښـــه پـخـــه کـرکـــنه ګـــوره
ځـنـــــې زړی واخـــــله ووره
هـــغه زړی ښـــه وریتـــه کـــړه
آس یـې ګـډ پـــه ګبینـــه کـــړه
د هــــــر ټـوخـــــي دارو دا دي
چـــــې آســـــان دارو دي دا دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نس خوږي دارو:

ښــــه دارو دي دا د ګېــــډې
کــه دې درد کېــږي د ګېــډې
انګــزه سپيرکــۍ چوکــار هــم
نمــک ســنګ واخلــه اشــخار هــم
ښــه څربــه هليلــه ګــوره
پوســت يــې واخلــه زمــا وروره
دا پيــــنځه تــوکــــه هــــمدمه
ســــره واړه دوه درمــــــه
اوبــه واخــــله څلــور سېــره
پــــرې د ارو لمبــه کــړه تېــره
ســــره واړه جــوشيــــده کــــړه
نــرم اور پســـې ســيده کــړه
چــې نــيم ســېر اوبــه شــي پاتــې
اوبــه نــه وي کمـــې زيـــاتې
بيـــا ورګــډې کـــړه شـکــــرې
پـــه ناشـــتا بـــه يـــې ونغــــرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مثانې ډبرې دارو:

سهاګه، چوکر، کور زړې
له تودو اوبو چې نغړې
که ښځې ورځې څوک وخوري
رنځ د سنګ مثانې وړي

په طب نامه کې همدارنګه د سترګو د ځينو ناروغيو، د ګنده دانو، بواسيرو، اشتها، جلابو، د وجو د بادو، سردرد او ځينو نورو ناروغيو په باب هم معلومات، علاج او لارښوونې راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاستپوه خوشال

د خوشال بابا د ژوند یوه زیاته برخه په سیاسي مبارزه، کار او زیار تېره شوې ده. خوشال خان که خاني کوله، که ملکي، که جاګیرداري او یا هم قومي مشرتوب، نو په ټولو کې سیاست نغښتی و، خوشال بابا د ژوند د ډګر عملي سیاستوال هم و او د خپلې عملي او ذهني پوهې او تجربې له مخې سیاستپوه هم و.

ځکه خو په سیاسي علومو او پوهنو کې د خوشال تجربه او نظر د زیاتې تاییدونې وړ دی. خوشال چې د خپل ژوند په (۱۴) کلنۍ کې له خپل پلار سره یوځای د خپلو رقیبانو پر ضد په جګړه کې شریک شو، په حقیقت کې همدا دده د سیاسي ژوند پیلامه ګڼل کېږي. د خوشال سیاسي مبارزې بیا آن دده د عمر تر پایه پورې دوام وکړ، آن تر دې پورې چې ده وصیت وکړ؛ ما داسې ځای کې ښخ کړئ چې د مغولو د اسونو ګرد زما پر قبر پرېنوزي. مانا دا چې له تنکي زلمیتوبه بیا تر بوډا توبه پورې د خوشال ژوند په سیاسي مبارزه او هلو ځلو کې تېر شو.

خوشال د خپلې سیاسي مبارزې په ترخ کې له ډېرو سختیو او کړاوونو سره هم مخامخ شوی او یو ځل یې څلور کلن بند هم ګاللی دی. خوشال د همدې څلور کلن بند په موده کې له خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبوغ نه ګټه واخیسته، د (دستار نامې) پر لیکلو یې پیل وکړ او په (۱۳) ورځو کې یې داسې یو جامع کتاب ولیکه چې د سیاست، ټولنیزو چارو او قومي مشرتوب لپاره ډېر معتبر اثر ګڼل کېږي.

خوشال خان په دې اثر کې د لومړي ځل لپاره د یو سیاستوال او قومي مشر د (دستار سړی) لپاره یو لړ اصول وټاکل، چې د هغو د پوره کولو له مخې یو څوک کولای شي د قوم مشر شي، سیاستوال شي او یا د دستار تړلو لایق وګڼل شي. د خوشال له نظره د دستار سړی باید دا شل هنرونه او شل خصلتونه ولري:

اول هنر د ځان د معرفت:

دویم هنر د علم چې کسب کمال باله شي.

دریيم هنر د خط چې لازم ملزوم د کسب کمال دی.

څلورم هنر د شعر چې پیرو د علم دی.

پنځم هنر د تیراندازۍ دی.

شپږم هنر د اسپ تازۍ دی.

اووم هنر د ښکار دی.

اتم هنر د شجاعت دی.

نهم هنر د سخاوت دی.

یوولسم هنر د ازدواج د معاشرت دی.

دولسم هنر د اولاد د تربیت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیارلسم هنر د تادیب خدم و حشم دی.
څوارلسم هنر د اسباب معیشت دی.
پنځلسم هنر د زراعت د دهقانیت دی.
شپاړلسم هنر د تجارت دی.
اولسم هنر د تحقیق د نسب دی.
اتلسم هنر د ترد د شطرنج دی.
شلم هنر د تصویر د نقاش دی.

او شل خصلتونه په دې ډول دي:

اول – خصلت د مشورت
دویم – خصلت د عزیمت
دریم – خصلت د خاموشۍ
څلورم – خصلت د راستۍ
پنځم – خصلت د شرم و حیا
شپږم – خصلت د خلق نیکو و خلعت و خوشخویۍ
اووم – خصلت د مروت
اتم – خصلت د عفو او کرم
نهم – خصلت د تمیز
لسم – خصلت د عدل د انصاف
یوولسم – خصلت د توکل
دیارلسم – خصلت د خوف و د رجا

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوارلسم – خصلت د ملک د انتظام
پنځلسم – خصلت د همت
شپاړلسم – خصلت د حلم
اوولسم – خصلت د غیرت
اتلسم – خصلت د عزم و احتیاط
نولسم – خصلت د طاعت د ورع
شلم - خصلت د استغفار [1]

خوشال بابا د یو سیاستوال لپاره پورتني هنرونه او خصلتونه لازم بولي. ددې هنرونو او خصلتونو په واسطه له ځاني ژونده نیولې بیا تر ټولنیز او هېوادني ژوند پورې ټولې چارې سمبالېږي. د خوشال په نظر یو واکمن یا سیاستوال باید پر دیني او دنیايي علومو دواړو پوه وي، چې د ملک د انتظام چارې سمبال کړي، که چېرې یو سیاستوال یوازې په دیني علومو پوه وي، نو د ملک ژوندنیو چارو ته به یې پام راکم شي او د ټولنې اقتصادي او د ژوند نور ډګرونه به وده ونه کړای شي او که چېرې یوازې دنیايي علوم یې زده وي، نو ټولنه به له دینه لرې شي او اخروي نړۍ ته به یې زیان ورسي، لنډه دا چې حاکم باید د ټولنې د ښه نظام لپاره دا دواړه علوم یاد کړي. د خوشال په نظر هغه چې ظاهري او باطني سیاست یا دیني او دنیايي علوم یې زده کړي

[1] د خوشال خټک دستارنامه، کابل چاپ، ۱۳۴۵ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، هغه د اسلام د څلورو خليفه ګانو په شان دي: ((هر چې ظاهري او باطني دواړه لري هغه په سيرت دي د خلفای اربعه رضوان الله عليهم اجمعين)).

خوشال بابا وايي، چې يو ملک د حاکم په سياست ودان دی، که چېرې سياست کمزوری وي او حاکم ناپوه وي، ملک خپله د کمزورۍ خواته ځي او ګډوډي رامنځته کېږي:

چې خالي شي د حاکم له سياسته
هغه ملک په بلا ياد شي

خوشال خان د يو ملک د مشر لپاره دا تدابير لازم ګڼي، چې د ملک اقتصاد ته پام وکړي، پر خپل پوځ لاس راکاږي او خلک له اقتصادي پلوه ښه وساتي، که چېرې داسې ونه شي، نو ملک کې به ګډوډي راشي، پوځ به يې متلاشي او تيت و پرک شي، نو ځکه خو وايي:

هر بادشاه چې خزانه ورشخه نه وي
عاقبت ورڅخه تار په تار لښکر دی

خوشال بابا د يو ملت يووالی او پيوستون د دولت د بقا ضامن بولي او کله چې نفاق رامنځته کېږي هغه سره بيا غربت او بدمرغي په خپله راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتونـــه چـــې د خلکـــو پـــه اتفـــاق دی
هغـه بـه خـوار شـي چـې پـه کـې نفـاق دی
دوه زړونه چې یو شي غـر بـه هم پـاره پـاره کـا
ځـار تـر یګـانګۍ چـې نعمتونـه رابـښکاره کـا

خوشال خان دغه راز د یو مشر او سردار لپاره ځینې شرایط هم ټاکلي چې علم، دین او مېړنتوب هم په کې راځي ، خوشال بابا د یو قومي مشر او خان لپاره یو لړ نورې ځانګړنې هم ټاکلي، هغه وايي چې خان بايد د سيم و زر پروا ونه لري او يوازې د شرم و ننګ په فکر کې وي:

خاني کار د هر چـا نه دی د هغه دی
چـې صرفه يې نـه په زر وي نه په سر
يـکباره يې په نظر کې شـرم ننګ وي
د دنيـا پـه سـود و زيان نه دی خبر

همدا صفت بيا د يو سردار او د هېواد د مشر لپاره هم غوره بولي:

سـردار هغـه دی چـې شـرم ننـګ لـري
مــدام د شــرم تــوره تــر څنــګ لــري
صـرفه پـه زر نـه کـا صرفه پـه سر نـه کـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دښمنان وي له هغو جنګ لري.

***

چې صرفه کاندي په سر
یا صرفه کاندي په زر
نه به خان نه به سلطان شي
نه به خپل کاندي کشور
چې په ځان مړنی نه وي
مړنتوب نه کا لښکر

ددې ترڅنګ خوشال بابا د سردارۍ لپاره د یو لړ نورو ځانګړنو یادونه هم کوي:

سردار د عفوې د کرم ښتن
د جنګ تر کاره په اشتي مین ښه دی
ډېر هنرونه د مردارۍ دي
چې واړه تېر شي تېر مبرهن ښه دی

***

سرداري لره بویه دا درې توکه
یو همت دویمه توره بل اخلاق

خوشال، د حاکم یا سلطان لپاره نور ډېر ډېر هنرونه هم لازم او ضرور بولي، وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مارکــه نــه وي پــه تــن کــې زهــر
ســـردار کـــه نـــه لـــري خنجـــر د قهـــر
دا دواړه تــوکـــــه زمــــا پــــه پوهـــــه
نــه يــاد پــه کلــي وي نــه يــاد پــه ښــهر[1]

د سياست او مشرتوب په باب د بابا په کلام کې ډېرې نورې زياتې څرګندونې هم شته، خو موږ دلته يوازې پر همدې لنډيز بسنه کوو.

---

[1] ګل پاچا الفت، ننګيالی پښتون، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکګر (خطاط) خوشال

خوشال بابا د خپلو ګڼو کمالونو ترڅنګ يو ډېر ښه ليکګر(خطاط) هم و. خط د هغه وخت په هنرونو کې يو مهم هنر ګڼل کېده. خوشال نه يوازې يو ښه خطاط و، بلکې د خط هنر پر ارزښت او ماهيت هم ډېر ښه پوهېده. خوشال د يو سياستوال او سياستپوه لپاره هم د خط او خطاطۍ هنر زده کول، لازم ګڼل، نو ځکه خو يې د (دستار سړي) لپاره په شلو هنرونو او شلو خصلتونو کې د خطاطۍ هنر په دريمه کټګورۍ کې راوړی او وايي: ((دريم هنر د خط چې داخل د کسب کمال دی)).

خوشال بابا په دستارنامه کې د خط تعريف، ارزښت او د خطاطۍ فن په باب په زړه پورې او ژوره ليکنه کړې ده. د ليک ارزښت يې په دې شان څرګند کړی چې آن ډېرو ژبپوهان به هم ورته ګوته په غاښ شي، هغه وايي: ((علم او خط سره لازم او ملزوم دي. علم په مثال وحشي خط يې لکه کمند چې وحشي دی، پرې قيد شي. دا هومره کتابونه به نه وو که خط نه وی، په حساب، په کتاب په سياق به څوک پوهېدل که خط نه وی، د جهان کار سره ټول په خط دی، لوی هنر دی، منزلت، مرتبت يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم ډېر دی، قدر قیمت یې تر حساب تېر دی، که یې دولتمند زده کا زېب و زینت دی، که یې درویش زده کا د درویش دولت دی.

الحق څو چې څوک وایي دا هنر لایق د هغه تعریف دی، کار یې پټ نه دی څرګند دی، ولې حیف دا چې د هر چا په مصاحبت تن ورکا، لار نه ګوري، هر څوک یې چې په لاس واخلي، نور د هغه شي، د هرچا یار دی:

درسته ښه یې ته دلداره | یوه چار دې ده یکباره
چې و تا و ته نږدې شي | نوره یې د هغه یاره

کور دده ودان شه، چې دده دمخه څه ورانی ودانی په جهان شي، په هر چا چې دی دا تور مخ برابر کا، کیمیا ګر دی، سیسن یې زر کا. بې کامه وي هزار کامراني ورکا، د ډېرو په سرتاج کېږدي، د ډېرو خاورې په سر کا، په دا سبب چې دو زبان دی. د جهان سرګرداني په ده، هر زمان یې سر په تېره تېغ واهه شي، چار پخپل سرکا، مراد و نامرادانو ورکا، ځان ګداز رفیق نواز دی. جوانمردي ډېره، وفا یې تر حده تېره ده. دربغه چې د نا اهلو په لاس کې نه وی، په لاس د اهلو وی، دده د سر بلا په بد ذاتو په سفله و په سهلو وی. [1]

---

[1] خوشال خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۱۸-۱۹مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوشال په دستارنامه کې د خط هنر د ارزښت د څرګندولو په ترڅ کې د هغه د زده کولو لارې چارې هم په ګوته کوي او زده کوونکو ته يې د زده کړې لارې ښيي. وايي:

((زده کول د خط موقوف د کاتب په تعليم دی، پخپل طور چې ښه خط ګوري، کښې طبيعي باله. دا هم کښل زده کا اما شنيده کی بود مانند ديده- چې کاتب خوش نويس ورته د خط قواعد ښيي اصلاح ورکوي هغه خط په قواعد زده شي او زر زده شي خوش نويسي هم هغه باله شي چې خط د استاد زده کا.

د قلم سازول برابر د کتې ګوتې تر بند تراشه بويه، شګاف دې برابر وي چې يو اړخ بل يې نرى پېړ نه وي، د مشق قلم خو پېړ وي هومره ښه وي په محرف قلم زر خوش نويس شي.

محرف و نوک دار قلم و ته وايي. د خط مراد په مړوند دی چې مړوند قوت وشي، نور ګوتې په قلم و جوړېږي. د مړوند قوت بې غټه قلم نه شي چې قلم لک وي، ځينې حرف ورځنې ووځي قوت د مړوند کېږي. که مشق وور ډېر حرف وي دې کته لکه کته ګوته هسې وي.

مشق په تخته بد فتين بويه. که په د نري قلم ډېر کښې خوش نويس به نه شې که په غټ قلم لږ کښې خوش نويس به شې، قلم چې روغ کا په نقطه دې وازميي، که نقطه ترې ښه پرېوته او که نه بيا دې قط کا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلم تراش د قلم ډېره تېره بويه، هاله به ښه روغ شي ښه په قط شي نقطه به ترې ښه پرېوزي، دا کار واړه په چاړه تعلق لري.[1]
همداسې د سياهي د جوړولو لپاره هم لارښوونې کوي.

خوشال بابا نه يوازې د خط د هنر يو لارښود او خطاط و، بلکې د يو ځانګړي خط موسس هم و، چې زنځيري نومېده، دا يو ډول ځانګړی ليک دی چې خپله د دوی د کورنۍ ترمنځ کارېده او ښه يې داسې وه چې د تورو يو سر له بل سره نښلېده او همداسې زنځيري شکل يې نيوه، نو ځکه يې زنځيري باله. خوشال بابا د ((زنځيري)) په نامه يو اثر هم لري چې د حبيب الله رفيع په زيار خپور شوی دی.

د خوشال د فکر اوژوندانه د پورتنيو اړخونو ترڅنګ، چې مونږ ورته اشاره وکړه، سياستوال خوشال، تېرپوه خوشال، ښکاري خوشال، اسلامپوه خوشال، اروا پوه خوشال، مارشال خوشال، ښوونپوه خوشال او داسې نور عنوانونه چې هر يو د بابا د ژوند او فکر يوه برخه رانغاړي هم د زياتې شننې او څېړنې وړ وو، خو لکه څنګه چې د مخه مو يادونه کړې، بابا يو څو اړخيز شخصيت اود علم يو داسې بحر دی، چې هر څومره پکې مزل وکړو، بيا يې هم پای ته نه شو رسېدلای، ځکه خو مو پورتنيو څو برخو ته په لنډيز سره په اجمالي ډول اشاره وکړه.

---

[1] خوشال خان خټک، دستارنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال، ۲۰-۲۱ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

پر خوشال بابا ځانګړي ليکل شوي کتابونه

خوشال بابا د نړۍ دا سې يو ستر عظيم او لوی شاعر، عالم، انديال، مبارز او څو اړخيز شخصيت و، چې که هر اړخ يې په ځانګړي او جلا ډول وڅېړل شي، نو په خپله يو بېل شخصيت، يو بل خوشال او له نورو نه يو بېل او متمايز خوشال مو تر سترګو کېږي. خوشال يو دا سې قوم او ملت ته منسوب شخصيت دی، چې نه په کې د ليک لوست کچه ډېره لوړه ده، نه د خپرنيو رسنيو له مخې د نورو د سيالۍ جوګه دی، نه يې ژبه د نړيوالو ژبو په کتار کې ودرول شوې ده، آن تر دې چې په خپل ټاټوبي کې هم د خپلې ژبې له نعمت څخه بې برخې دی.

د نالوستۍ په وجه د ملت د ډېرو وګړو ذهني اړيکي د هغې له وياړلې ماضي سره غوڅ شوي دي. پر دې تنګسيا سربېره پردی فرهنګي يرغل لا بل لامل دی چې، ان د لوستي پاړکي پر ذهن يې هم د پرديپالنې سيوری خپور کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ددي ټولو لاملونو ، تنګسیاوو او نیمګړتیاوو سره سره خپله د پښتنو افغانانو او پردیو له خوا پر خوشال بابا په لسګونو مستقل اثار او اټکل تر (۲۰۰۰) عنوانو پوري بېلابېلې لیکنې خپرې شوې دي. د لروبرو افغانانو هېڅ یوه داسې خپرونه او چاپپانه به نه وي چې په هغې کې دې د بابا یادون نه وي راغلی. اکثرو هغو بهرنیو خپرونو چې پر افغانستان یا افغانانو یې لیکنې کړي، ضرور یې د لوی خان یادونه هم کړې او د هغه له افکارو او اشعارو څخه اغېزمن شوي هم دي، یو شمېر بهرنیو ختیځپوهانو او نورو لیکوالو د بابا پر اندوژوند ډېرې په زړه پورې لیکنې کړي او مستقل اثار یې هم خپاره کړي دي، ځینو د خپلې ماسترۍ او ډاکترۍ تیزسونه هم د بابا پر ژوند او اثارو لیکلي دي. لنډه دا چې د بابا پر ژوند اثارو او شخصیت باندې د ټولو شویو لیکنو شمېر څو زرو عنوانو ته رسېږي، چې د هغو په باب تراوسه پورې د خوشال بابا څو کتابښودونه جوړ شوي او نورو ته هم اړتیا ده، خو موږ دلته یوازې هغه اثار معرفي کوو چې د بابا د ژوند ، شخصیت او اثارو په باب لیکل شوي او په مستقل ډول چاپ شوي دي، په دې اثارو کې یا د اثر ټوله برخه د بابا اندوژوند ته ځانګړې شوې یا یې یوه برخه د هغه پر اند وژند متمرکزه ده او بله برخه یې خپله د بابا کلام دی. لکه په انګریزي ژبه د بابا ژباړل شوي شعرونه او بیا پر هغو تبصرې او شننې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا د هغه پېژندنه. مونږ دلته همدغه ډول مستقل او یا نیمه مستقل اثار معرفي کوو:

۱- خوشال خان خټک څه وایي؟

دا کتاب د استاد عبدالروف بېنوا له خوا لومړی ځل په هندوستان کې چاپ شوی دی. پر ۱۹۵۰ م کال، په کابل کې د پښتو ټولنې له خوا بیا چاپ شو. کتاب ۱۵۸ مخونه لري او د خوشال د فکر وفن پر بېلابېلو اړخونو په کې بحث شوی دی.

۲- خوشال خان خټک او څو نور فرهنګیالي خټک:

د سر محقق عبدالله بختاني خدمتګار له خوا لیکل شوی. د خوشال بابا پر معرفۍ سربېره یې یو شمېر نور خټک شاعران او لیکوال هم معرفي کړي دي. دا کتاب (۳۷۲) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۳- منتخبات خوشال خټک:

دا کتاب د سید انورالحق له خوا ترتیب شوی او د خوشال بابا د کلام غوره چاڼ په کې شوی دی، ددې کتاب اردو ترجمه هم شوې ده او په جلا ډول چاپ شوې ده. دا کتاب ۳۲۱ مخه لري او پر **۱۹۵۲**م کال د پېښور پښتو اکیډمۍ له خوا چاپ شوی دی. په کتاب کې د بابا له کلام نه علاوه د هغه د ژوند حالات هم بیان شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د تورې او قلم خاوند:

دا کتاب محمد نواز خټک ترتیب کړی، په دې کتاب کې ټول هغه مضامین راټول شوي چې د خان علين مکان (خوشال بابا) پر زيارت باندې د يوې لويې او درنې غونډې په ترڅ کې اورول شوي وو. دا کتاب اداره اشاعت سرحد پېښور پر ۱۹۶۱م کال چاپ کړی دی. کتاب ټول (۱۸۰) مخه لري.

۵- خوشال او پسرلی:

د خوشال بابا د پسرلنيو شعرونو يو غوره چاڼ دی، چې پر ۱۹۵۸م کال په کابل کې د پښتون غږ مجلې له خوا په ۳۲ مخونو کې چاپ شوی او غ. نوري پرې يوه سريزه کښلې ده.

۶- ننګيالی پښتون:

پر ۱۹۲۲م کال په کابل کې د بابا په باب يو نړيوال سيمينار جوړ شوی و، ددې سيمينار مقالې د (ننګيالي پښتون) په نامه په ۳۳۰ مخونو کې د يوه ځانګړي کتاب په بڼه چاپ شوې دي.

۷- توريالی پښتون:

دا هم په کابل کې د بابا په باب پر ۱۹۷۱م کال د شوي سيمينار د ليکنو ټولګه ده، چې په کتابي بڼه په ۲۸۸ مخونو کې په کابل کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د خوشال خان خټک یو شعر:

پــه هــر څــه کــې ننــداره د هغــه مــخ کــړم
چــې لــه ډېــرې پیدا ییــه نــه ناپدیــد شــو

د بابا پر همدې یوه بیت باندې حمزه شینواري یو تحلیلي کتاب لیکلی او پر ۱۹۷۱م کال په لاهور کې د شاهین چاپخونې له خوا چاپ شوی دی، چې ۱۸۴ مخه لري.

۹- ارمغان خوشال:

میا سیدرسول رسا دا کتاب ترتیب کړی، د خوشال بابا د کلام انتخاب دی چې غزلې، قصیدې، رباعیات، قطعې، بازنامه، سواتنامه، فضلنامه او نور په کې شامل دي، دا کتاب پر ۱۹۲۴م کال په پېښور کې د یونیورسټي بک ایجنسي له خوا چاپ شوی دی. (۱۰۳۳) مخه لري او د مرحوم رسا ۱۴۴ مخه سریزه هم ورسره مله ده.

۱۰- ملي قهرمان:

استاد ګل پاچا الفت ترتیب کړی او پر ۱۹۲۵م کال په کابل کې د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی. (۱۱۴) مخه لري په کتاب کې لومړی د خوشال بابا په باب د بېلابېلو پوهانو نظریې راټولې شوي، ورپسې د خوشال بابا پر نظریاتو (عشق، چلند او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکار پوهنه) بحث شوی او هم د هغه د کلام بېلګې راوړل شوي دي.

۱۱- خوشال خان ختک او دده ادبي مکتب:

دا کتاب دوکتور عارف عثمانوف ترتیب کړی او پر ۱۹۸۲م کال په دولتي چاپخونه کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی. (۲۱۴) مخونه لري، کتاب درې څپرکي لري په لومړي څپرکي کې یې د شپاړلسمې او اولسمې پېړۍ د پښتو ادب تاریخ جاج اخیستل شوی، په دویم څپرکي کې د ختکو د اصل، نسب، قبیلې د خوشال ژونددود او د خوشال د فن په هکله خبرې شوي دي. په درېیم څپرکي کې د خوشال د ادبي ښوونځي او د کتاب د اخځونو یادونه راغلې ده.

۱۲- پښتو – خوشال نمبر:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو ټولګه ده، چې پر ۱۹۷۱م کال د پښتو اکاډمۍ پېښور له خوا شوی و، دا ټولګه ۸۸ مخه لري.

۱۳- خوشال شناسي:

دا هم د لیکنو یوه ټولګه ده، چې د تاج سعید او زیتون بانو له خوا پر ۱۹۸۰م کال په کتابي بڼه ترتیب شوې او په ۱۵۹ مخونو کې په شاهین برقي پریس کې چاپ شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴- خوشال کیست:

دا کتاب مېرمن معصومه عصمتي وردګ لیکلی او په هغه کې یې د بابا د ژوند او اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، دا کتاب په کابل کې چاپ شوی دی.

۱۵- پښتو – خوشال نمبر:

دا د خوشال په باب د بېلابېلو لیکنو او نظمونو یوه لویه ټولګه ده چې د پښتو مجلې د ۱۹۸۰م کال په مارچ- می ګڼه کې د خوشال بابا د درې سووم تلین په درناوي، د پښتو اکېډمۍ پېښور له خوا په ۴۰۷ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۶- خوشال ریویو:

دا د خوشال رسیرچ سیل درې میاشتنۍ ګڼه ده، چې د خوشال د فکر و فن په باب لیکنې په کې چاپېږي، په لومړۍ ګڼه کې یې څلور ګڼې رانغاړل شوي او په ۲۷۱ مخونو کې چاپ شوې ده.

۱۷- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو دویمه ګڼه کې هم دوه ګڼې راغلي دي. دا ګڼه پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې او ۱۷۹ مخه لري.

۱۸- خوشال ریویو:

د خوشال ریویو درېیمه ګڼه کې دوه ګڼې رانغاړل شوي او پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوې دي، (۲۲۳) مخه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹- خوشال او جمالیات:

د ډاکتر اقبال نسیم خټک اثر دی چې پر ۱۹۸۳م کال لیکل شوی دی، (۴۷۷) مخه لري. ډاکتر اقبال نسیم خټک ته په دې اثر د (پي ایچ ډي) ډګري ورکړل شوې ده. دا لیکنه دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې د جمالیاتو بنیادي مباحث او د جمال (ښکلا) په باب د خوشال د تصور په اړه معلومات وړاندې شوي دي، په دویمه برخه کې د خوشال د فن او نظریې او د هغه په کلام کې د شعري محاسنو په باب خبرې شوي دي.

۲۰- خوشال خان خټک او د هغه د کورنۍ علمي او ادبي خدمات:

شاه جهان دا اثر د ۱۹۸۳م کال په بهیر کې بشپړ کړی، (۳۰۷) مخه لري، خو تراوسه چاپ شوی نه دی.

۲۱- خوشال خان خټک بابای پښتو شاعري:

شاه جهان دا اثر ترتیب کړی او د خوشال ریسرچ سیل له خوا پر ۱۹۸۵م کال چاپ شوی دی. (۱۲۳) مخه لري، په دې کتاب کې د خوشال د ژوند او فن په باب معلومات راغلي دي.

۲۲- ښاغلی پښتون:

دا د هغو لیکنو او منظومو پېرزوینو ټولګه ده، چې د نوښار ادبي جرګې د ۱۹۳۸م کال د جون پر میاشت د خوشال بابا د یاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورځې په مناسبت اورول شوې وې او بیا د نواز خټک په هڅه او ترتیب د ۱۹۳۸م کال د اګست پر میاشت چاپ شوې ده، دا کتاب ۸۰ مخه لري.

۲۳- اباسین خوشال نمبر:

د اباسین مجلې د ۱۹۸۷م کال اپریل- می ګڼه د خوشال بابا په باب لیکل شویو مقالو او لیکنو ته ځانګړې شوې، د ۲۱ تنو لیکوالو لیکنې او منظومې بېلګې په کې راغلې او په ۸۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

۲۴- خوشال خان خټک د مطبوعاتو په هنداره کې:

په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۸ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی، په دې اثر کې هغه کتابونه او لیکنې معرفي شوي چې د بابا په اړه لیکل شوي دي. د خوشال بابا د کتابښودنو په لړ کې دا ډېر مهم کتاب دی، په لومړي ټوک کې یې چې ۲۱۲ مخه لري د خوشال په باب (۲۸۲) عنوانه مقالې او په دویم کې چې ۲۰۴ مخه لري، ۱۲۳ عنوانه مقالې او ځینې ځانګړي کتابونه معرفي شوي دي.

۲۵- ګام پر ګام له خوشال سره:

د استاد محمد اصف صمیم یو څېړنیز او تحلیلي اثر دی چې د خوشال بابا پر ژوند ژوره څېړنه کوي، دا کتاب پر ۱۳۷۸ل کال د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې- جرمني له خوا په پېښور کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۲۰ مخونو کې د يو زر ټوکو په شمېر چاپ شوی دی. په دې کتاب کې خوشال او کتابونه، خوشال او شاعران، خوشال د ژبې ټوپک، خوشال او قرآن، ګام پر ګام له خوشال سره او يو شمېر نور مسايل څېړل شوي دي.

۲۶ -خوشال خان د مغلو په دربار او د ادب په ډګر کې:

دا د شېريندل ګرديوال مونوګراف دی، چې په دې کې د خوشال لنډه پېژندنه له مغولو سره اړيکي او ادبي کارنامې څېړل شوي دي. دا اثر پر ۱۳۵۲ ل کال ليکل شوی، خو تر اوسه لا چاپ شوی نه دی.

۲۷- خوشالخان ختک:

دا کتاب دوست محمد کامل مومند د خان پر ژوند او کلام، پر (۱۹۵۱) م کال په اردو ژبه ليکلی دی. (۴۱۲) مخونه لري او (اداره اشاعت سرحد) پېښور، چاپ کړی دی.

۲۸- خوشال خان اور اقبال:

دا کتاب عبدالصمد خان په اردو ژبه ليکلی، دبابا پښتو اشعار هم ورسره مله دي. پر ۱۹۴۰م کال د پېښور منظور عام پريس کتابتون چاپ کړی دی، (۳۷۲)مخونه لري. ليکوال په کې ددې دواړو شاعرانو پرتلنه کړې ده.

۲۹- تعليمات خوشال:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې نامه، میر عبدالصمد خان یو کتاب په اردو ژبه کې لیکلی دی، دا کتاب د عکاس پرنټرز پېښور له خوا پر ۱۹۷۸م کال چاپ شوی دی، (۹۴) مخونه لري او د خوشالخان د کلام پر ځینو اړخونو په کې څېړنه شوې ده.

۳۰- خوشال خټک کا مختصر تعارف:

دا کتاب پورفیسور پرېشان خټک په اردو ژبه لیکلی دی. د ۱۹۸۰م کال د مارچ پر میاشت د اباسین ارټ کونسل پېښور له خوا چاپ شوی دی، دې کتاب کې د خوشال پر فکر و فن خبرې شوې دي.

۳۱- پشتنو کا عظیم شاعر خوشال خان خټک:

دغه کتاب پروفیسور نعیم تقوي په اردو ژبه لیکلی دی. (۱۹۲) مخه لري او پر ۱۹۸۱م کال په تجارتي پریس ناظم اباد کراچۍ کې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د خوشال د ژوند و فن په باب خبرې شوي دي.

۳۲- پشتون کون؟

ښاغلي پروفیسور پرېشان خټک لیکلی او پر ۱۹۸۴م کال د خوشال ریسرچ سیل له خوا چاپ شوی دی. ټول ۲۲۰ مخه لري او په اردو ژبه یې لیکلی دی، په دې اثر کې د پښتنو د اصل ونسل په باب د بېلابېلو نظریو جاج اخیستل شوی او بیا د خوشال د ژوند په باب تفصیلي خبرې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۳- خوشالنامه:

دا د هغه سیمینار د لیکنو او نظمونو جونګ دی، چې پر ۱۹۸۰م کال د خوشال بابا درې سووم تلین په درناوي په اباسین ارټ کونسل کې جوړ شوی و، د امقالې په اردو ژبه دي، دا کتاب پروفیسور پرېشان خټک او خاطر غزنوي ترتیب کړی او ۲۸۰ مخه لري.

۳۴- د خوشال د کلام انګریزي ژباړه:

میجر راورټي د خوشال بابا سل غزلونه او نظمونه په انګریزي ژبه ژباړلي او خپاره کړي دي او تبصره یې پرې کړې ده.

۳۵- د خوشال خټک شعرونه:

اولف کیرو او یولن هاول د پویمزاف د خوشال خټک په نوم په انګریزي ژبه د خان د شپږویشتو غزلونو ژباړه کړې ده او خپل نظر یې پرې لیکلی دی، دا کتاب ۹۸ مخه لري او پښتو اکیډمي پېښور پوهنتون له خوا پر ۱۹۲۳م کال چاپ شوی دی.

۳۶- دوست محمد کامل، اولف کیرو او یولن هاول د پویمزاف په شریک کوشش په انګرېزي ژبه یو اثر لیکلی، دې اثر کې د پویمزاف د خوشال خان خټک په باب خپله اختلافي څېړنه وړاندې کړې ده، دا کتاب پر ۱۹۲۸م کال چاپ شوی ، ۱۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخه لري، د کتاب په سريزه کې د خوشال بابا پر ژوند وفن خبرې شوي دي.

۳۷- په ډنمارکي ژبه د خوشال بابا شعرونه:

د ډنمارک پادري جنيزانوالډسن د بابا اته ويشت غزلونه او نظمونه په ډنمارکي ژبه ژباړلي او ديو کتاب په بڼه يې خپاره کړي دي.

۳۸- په انګريزي ژبه دخوشالخان خټک د کلام انتخاب دی چې غزلونه، قصيدې او نور په کې شامل دي، د سي-اې بډلف له خوا په انګريزي ژبه ژباړل شوي او د اسټفين او زامنو په اهتمام يې پر ۱۸۹۰م کال په ۷۴ مخونو کې چاپ شوي دي.

۳۹- لايف اينډ ورکس اف خوشالخان خټک (د خوشالخان ژوند او مبارزه):

دا يوه څېړنيزه ليکنه ده، چې د لاهور مېرمن خديجه فيروزالدين د خوشال پر ژوند وفن، د ۱۹۴۰م کال په شاو خوا کې ليکلې ده اوبيا يې وروسته پرې له پنجاب پوهنتون څخه د دوکتورا درجه تر لاسه کړې ده.

دا ليکنه په انګريزي ژبه شوې وه، (۴۴۲) مخه لري، لومړنۍ برخه د خوشال له قوم او قبيلې، ژوند او جګړو او مړينې سره اړه لري او دويمه برخه يې د خوشال له اثارو او فن سره، دا ليکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپ شوي نه ده، خو د خپل لومړيتوب او ځرنګوالي له مخې ډېره ارزښتناکه ده. دا سې ويل کېږي چې علامه اقبال مېرمن خديجې ته د دې ليکنې سپارښتنه کړې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

څرنګه چې خوشال بابا یو عظیم او هر اړخیز شخصیت دی او دده ژوند او اند د هر اړخ څېړنه ډېر کار و زیار ته اړتیا لري، په لنډو څېړنو کې د هغه د ټول ژوند او فکر څېړل خورا ګران کار دی.
ما چې کله د بابا د اندو ژوند پر څېړنې پیل وکړ، نو دا راته لا زیاته څرګنده شوه، چې بابا د پوهې او هنر یو بحر دی، لیکوال یوازې دومره کولای شي چې ددې بحر پر یوې خوا یا یوې څپې خبرې وکړي او دزیاتو موضوعګانو له څېړنې او شننې تېر شي، هغه څه چې په دې اثر کې ما انتخاب کړي وو، هغه مې هم په لنډه او اجمالي ډول وڅېړل، ځکه ددې هرې موضوع پوره څېړل د یو ځانګړي اثر د لیکلو غوښتنه کوي. زما په دې لیکنه او هڅه کې به ډېرې نیمګړتیاوې وي او دبابا حق به مې نه وي ادا کړی. خو زما دا لیکنه لږ تر لږه دبابا له اند و ژوند سره د یوې ژورې مینې ننبه او د خوشالپوهنې په برخه کې د نورو څېړنو او پلټنو لپاره یوه هڅه او هیله ده.
خدای (ج) دې وکړي هغه څوک چې دا اثر لولي، د خوشال بابا په باب د معلوماتو په برخه کې ورته ګټور تمام شي.

په درناوي

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۸۰ل کال، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیک

۱- الفت، گل پاچا ، ننگیالی پښتون،. پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۲- انوارالحق، پښتو مجله، مارچ-می گڼه پېښور ۱۹۸۰ م کال.
۳- تسنیم گلاب، پښتو مجله پېښور، ۱۹۸۰م کال د مارچ-می گڼه.
۴- خټک، خوشال خان، کلیات، لومړی ټوک د علوموا کاډمي ۱۳۵۸ل کال.
۵- خټک خوشال خان، دستارنامه، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۶- خټک، اقبال نسیم، اباسین مجله پېښور ۱۹۷۸م کال اپریل-می گڼه.
۷- روهي محمد صدیق، د خوشال کلیات، لومړی ټوک دافغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۸ ل کال.
۸- رښتین، صدیق الله، د خوشال خټک طبنامه، پښتو ټولنه، ۱۳۴۵ل کال.
۹= رفیع حبیب الله، نسبنامه د خوشال خان خټک او افضل خان، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۰- رفیع، حبیب الله، د خوشال خان خټک خټکنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۱- رفیع، حبیب الله، د خوشال خان خټک وصیتنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۲- رفیع، حبیب الله، د خوشال خان خټک هندکوهنامه، لاهور ۱۳۸۰ل کال.
۱۳- رسا، سید رسول، ارمغان خوشال پېښور، ۱۹۲۴م کال.
۱۴- شینواری، حمزه، ننگیالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.
۱۵- صمیم، محمد اصف، گام پر گام له خوشال سره، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه -جرمني، پېښور ۱۳۷۸ ل کال.
۱۶-عثمانوف، عارف، ننگیالی پښتون، پښتو ټولنه ۱۳۴۵ ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمدخان زوی په ۱۳۴۲ل کال، د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ دنیا زیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لیسه کې شامل شو. په ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لیسې څخه په دویم نومره بریالی او په ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. په ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او په همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. په ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.
محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.
استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، د دې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.
تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا د دې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده درو سپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راديويي او تلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د ښکاره بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټـورو نظريـاتو تـه هـم غلـط رنـګ او تعبيـر ورکـوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره يې زورواکي او د سياسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې يې مثبت او منفـي غبرګونونـه دواړه راپـارولي دي، منفـي غبرګونونـه اکثـره وخت د هغـو اشخاصـو او ډلـو لـه خـوا وي، چـې پـه تېـر کـړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبـت غبرګونونـه اکثـره د ولـس دمشـرانو ، روښـنفکرانو او نـورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شـرايطو کـې بيـا هـم خپـل فرهنګي، سياسي او ټولنيز کـار تـه دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو يې اوس پـه مسلسـل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر يو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ايښـودل کېږي، په دا سې يو دولتي دفتر کې چې بوختياوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کـار نـه دی.استاد يـون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکـار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی،په پېښور کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړۍ شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د استاد الفت نثري کليات	د استاد الفت نثرونه	درېيم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق ننګيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  دپوهنوال روستارتره کي اثر دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- دپښتاګون ترڅنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په ورېمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او اوسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

də kitābuno pə wagmo ke

(In the breeze of the books)

By:
M. Ismael yoon

دخپرونولړ: (۲۷)

ISBN 978-9936-500-26-6

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library